

БИБЛИОТЕКА
ГРАДА БЕОГРАДА

ФАТИ-СУЛТАН

(НАСТАВАК)

По Прокуњу се, ево недеља дана, ни о чем више не говори, до о грозном убиству мула-Халимова сина, о несрећној љубави Исмаил-беговој и Фати-султан-хануминој. Сваки их жали. Погађају ко је убио Исмаил-бега...

Данас се пронео глас да је убица Шемси, паша лесковачки!

— Ама зар баш сѝм паша?

— Јок. Заптије из прокуначкога сараја.

И ако се о овоме говори шапатом, све у двоје, ипак се рашчу за час, од сабаха до икнидије, по целом Прокуњу; а из града оде глас у Топлицу.

— Три заптије: Хасан, Халид и Хусејин.

— Паша им је био рекао, свој тројици, да неће бити више заптије, но кадије.

— И претио им, да ће их мерити гајтаном колико су ока тежки, ако га не послушају, или ако га после одаду.

— Па?

— Нема ни Хасана, ни Халида, ни Хусејина. Послао их Шемси послом у Ниш уочи прошлог петка, и наредно им да се сутрадан сабајле врате у Прокуње, њему, а њих још нема!

— Па?

— Неће их ни бити, од сад за довека: прелазећи скелом Мораву... удавише се.

— Јок. То је нека ујдурма... Да се удаве [кад Морава има брода где га није скоро имала!

— К'смет!...

Шапатом, све у двоје; али од уста до уста...

Мула-Халим стиже у Прокуње још пети дан; сјаха пред сарај. Баш занста нема ни Хасана, ни Халида, ни Хусејина!

Није изишао из сараја очајан, по махнит од гнева; из очију му лете варнице, и чита се као из ћитаба: освета!...

— Ама што ће Шемси-пашин крв мулина сина?

— Стамболка је рођака цару царева... Шемси има сина, млада, красна, Цафер-беја... Био је Шемси већ спремно Фати-султан-хануми дар, који би јој ђувегија дао за *виђење*... Какав дар! Кадифели-калпак, извезен златом, поднизан бисером, искићен драгим камењем! И челенку од драгог камења!...

— Па га претече мула!

— Претече. Кад би се Шемси ородно с већилом Алаховим, као и са самим Алахом: не би пашовао у маленом Лесковцу, него би везировао у големом Стамболу.

— Алла'! Алла'! Господства ради даде душу ђаволу.

— Наведе га њѝрит (зли дух)...

Сад ће, у нетак који први дође, по лѝну Стамболку. Шемси, безбели, збори: „Кад је била заводела простотога Арнаутина, зар да не заволи господскога сина пашина“.

Тако говоре, и Турци и буле, све у двоје, шапатом, у Прокуњу, по Лесковцу, Нишу и Врању...

Шапатом говоре, а те речи одјекују чак по Топлици, на све четири стране!

Слушају Арнаути; и мула слуша, чека...

Михаило Витковић

И дође петак. Шемси, са својим харемом и с таквом пратњом, с каквом никад није ишао, стиже у Прокупиље.

Суља, млад Арнаутин, из опису кому је поглавар мула-Халим, видео је и нашу, и кола с нашим харемом, и пратњу. Гледао је кад се кола с нашим харемом зауставише пред капцијом Ахмед-хаџузовом. Вину се на хата, одјезде у Топлицу, исприча мули. Мула ништа не проговори, само стисну песнице, и севну закрвављеним очима, па рикну . . .

Суља, млад, јуначан, задрхта, устукну: познаје мулу од свога сазнања, а први пут му се сад учини да не личи на човека но на гладна вука, или медведа . . .

Мула се узе трести; усне му се грче, а он пружи стиснуту песницу према Прокупиљу, к Лесковцу, и пусти дивљи глас, и одмах се разабраше речи: „Шемси! Крв за крв!“

Пређе преко ниске одаје једанпут, а затресе се, штомо реч, кула из темеља. Стаде крај незатворена капцима прозора, баца крвав поглед према Прокупиљу, к Лесковцу и узвикну: „Шемси! Срамоту за жалост!“

Мула-Халим у Топлици тако. А у Прокупиљу сврши се Фати-султан-ханумино венчање. Ко год чу о овоме венчању, и старо и младо, и сирото и богато, сваки се зачуди.

— Алла! Алла! Алла! — севдах женски!! од петка у вече, до суботе ујутру! говоре Турци.

— Алла! Алла! Алла! — јазук!! узвикују буле.

Она је, лепа Фати-султан-ханум, мирна; бледа је као пламен свеће, или као једна звезда, коју од Исмаилове смрти свако вече тражи, по небу ведром; пађе је, и гледа је, гледа: с ње чита шта јој је писано. Јер она, млада, права мусломанка, верује у к'смет, у Алахово писмо, као и у самога Алаха; не може је снаћи ништа друго, до оно што јој је писано. Гледа у ту звезду, најблеђу, па јој се чини да је то баш њена звезда . . .

Јутрос ју је питао већил (пуномоћник) пред сведоцима тринут: хоће ли за Шемси-пашина сина, Цаџер-беја; она је тринут одговорила *хоћу*, и била је тако мирна.

— Фати-султан не зна шта ради, и не зна за кога полази, вај! нариче у Топлици сестра Исмаил-бегова . . . Напустила је, она, и кућу и мужа, па се из куле очеве не миче.

И не зна Фати-султан. Нико јој не пришапта, ни мајка ни другарице, ни слушкиње ни робнице, шта се по Прокупиљу говори, у шта тврдо верују и Лесковчани и Нишлије и Врањанци . . .

А Ахмед-хаџуз радостан, весео. Јавно говори, да му је по њеџу само ово кћерино венчање . . . Синоћ су чак и слуге и слушкиње чуле кад је кадуни и кћери рекао: „Топлица је близу, ако се *моја*, после Алахове најстарија, не послуша!“

VI

Месец је од петнаест дана. По Фати-султан-хануму дошле су из Лесковца јенђе: Шемси-пашиница са својим

рођакама и пријатељицама, с најотменијим харемима. Дугачка поворка кола, с дивним коњима, улази у Прокупиље, а хладна Топлица тужно шуми, те много меко срце заплака, јер му се учини да су то уздаси мртве мајке Исмаилове . . .

О богатим даровима, одељу и накиту, што је свекрва пашиница донела снаси, Фати-султан-хануми, говори цело Прокупиље . . . И већ је Фати-султан пред јенђама; погледа у богато рухо, кадивено, извезено златом, спремно њој за после теленсана, и уздише: чини јој се да то није свадбено рухо, но покров, за њен сандук . . .

Спусти се поћ. Хануме се веселе. Свирка и песма разлеже се. Мирисе ваздух на шебој, на каранџил, и на росну траву . . .

Колико је свирачица и играчица дошло с јенђама! Колико је невачица довела свекрва, пашиница!

Ту су троји чочеци: једни из Лесковца, једни из Врање, једни чак из Скопља.

Скоро ће се почети теленсање. Фати-султан-ханумину мајку спопада грдан страх, ваљада што јој је кћи оволико бледа, и овако мирна . . . Али зашто? Није ли Фати-султан невеста? А невеста мора ћутети, стидети се . . .

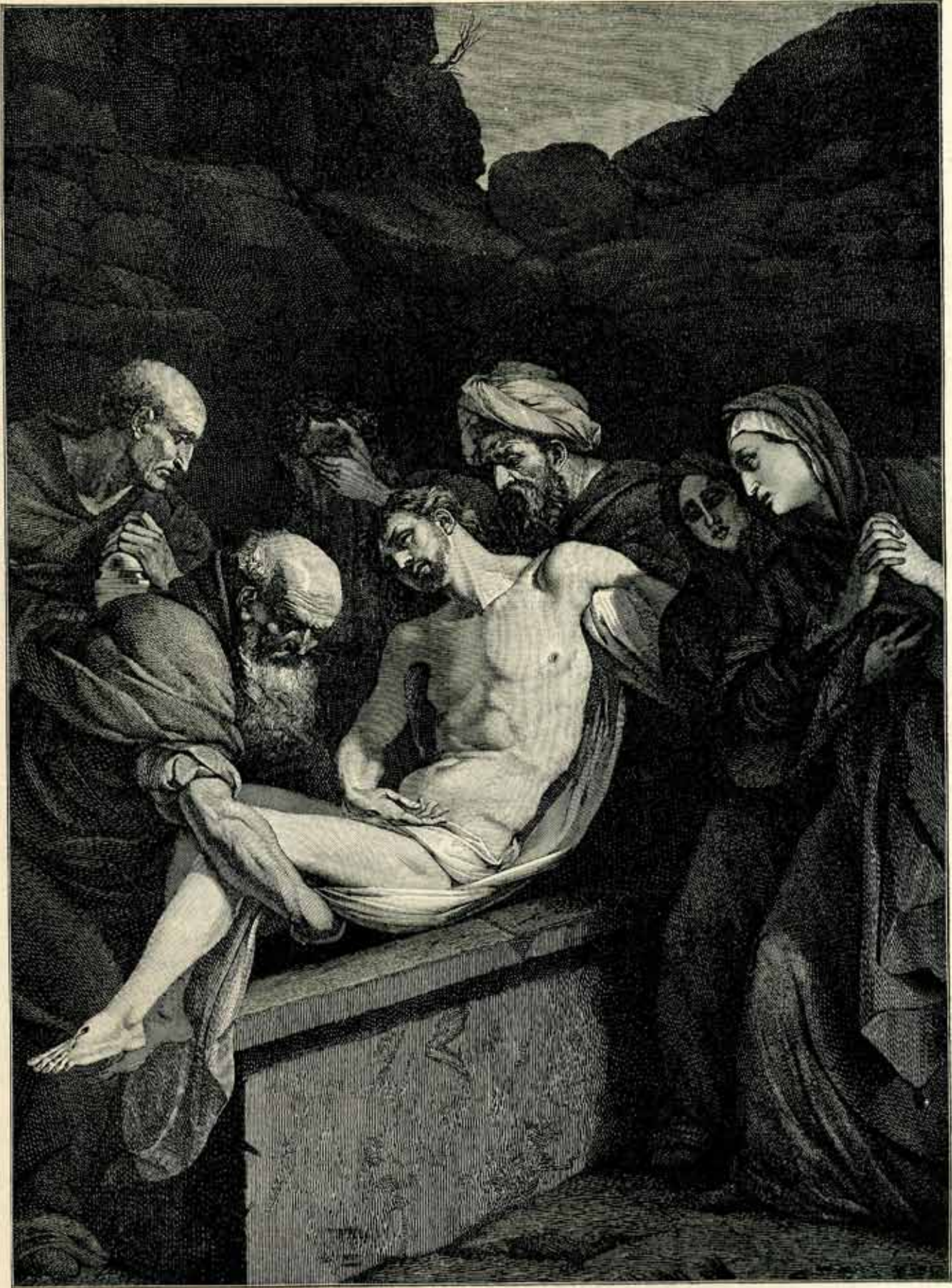
У конаку већ нигде госта. Тек што се, с вечери, искупише, разиђоше се. Јер се невестин отац тако оио, како није скоро, па се побојаше кавге, и из кавге какве несреће усред највећег весеља.

Гости се разишли, а пијани хаџуз дубоко заспао. И слуге, све редом поснале: нигде мушке главе будне!

А у харемлуку весеље! . . . Фати-султан је на душеку: теленше јој лепо, бледо лице једна стара кадуна, Прокупичанка, с великом пажњом, јер јој је воља да се сутра у Лесковцу зачуде њеној вештини.

У овој су одаји осим невесте и старе кадуве будне још три младице. Од певања, играња, шејтанлука замориле се хануме, те су поснале. Неке спавају на миндерима, широким а ниским, као ватра црвеним; неке на шареним шилтетима поред миндера, све у оном положају у коме их је сан украо.

Па и у другој одаји спавају, и у трећој. Кућа пространа, с многим одајама, одајницама, ћошкама. Прозора пуно. На прозорима нигде капка; све широм отворено. Месец, пун, стари севдалија, гледа ашићаре хануме, њино лице, распуштену косу, недра раздрљена, раскопчала се, спала научина, веведик-кошуља. Обасјао им свилене шалваре, кратке антерије, смирли-колане, обоце, билензуке и беле руке, разбачене, забачене преко главе. Смакле се шамијце с главе, и кинк-отос. Тврдим сном спавају, мртве уморне, нарочито оне с девојачке стране. Зар су се веселиле само ноћас? Где је *Хаман*? Где *Девојачка К'на-ноћ*? У што им је прошла *мала К'на-ноћ*? У весељу, од вечери до зоре, до белог дана. Мирисе свеж ноћни ваздух на шебој и каранџил из башче, па амбер и зумбул-ливанту с косо, па ђул-су с ведара, грла и руку . . . Дечица се грче, приблијају се уз матер, или бабу, или дадију, јер осећају у сну студ, и сањају: мања, где их

ДЕЛИНГЕР

ПОЛАГАЊЕ ИСУСА У ГРОБ

мајка купа у хладној води; већа, где се отац на њих расрдио, на њих истерао напоље, на зиму, на цичу, кад другује мачка с мишем...

Снавају...

А на отвореној ћошки, где се преко ниске оgrade наднеле гране цанарика, на шареном Ђилиму и меким шилтетима пуно је будних, и то готово саме јеџе, и ако ће скоро зора, време кад ће Лесковчани Турци доћи по невесту. Међу јеџама је свекрва, пашиница. Напред ћошке је бакаран мангал, грдно велики, пун жара. Једна млада Прокупчанка, була, у белим шалварима, чучи крај мангала и кува каву у жутој цезвици. Из те цезвице таман филцан каве. За сваку по на особ скува; сипе, промућка и опет сипе; сваку по на особ послужује. Дим духана колута се, носи га у вис поветарац бади, што се мало час пренуо из сна... Певају невачице већ промућлим гласовима; пљескају хануме длановима, подврискују, падају у севдах... Свекрва баца бакнини чочецима, весели се, ни у кога не гледа, ни на кога овде не мисли: телом је у Прокупљу, душом у Лесковцу, крај сина. Гледа умним оком сина, како се угађа, дотерује, очекује невесту, нестриљив је; осећа где јој се синак радује, па и њу обузима све већа радост. Савест јој је чиста. Онај хабер могао је допрети и до надишахове хануме, а до ње не могаде. Ко ће јој о томе зборити, кад јој паша није зборио, кад је и од ње крио као и од туђинаца...

„Саба оладу, ђувеш догду; ујанмаз!“

(Јутро је; сунце се родило; не буди се) извине Лесковчанке, јеџе. Закукурекаше трећи петли...

И Фати-султан-ханумина мајка не спава. Крај мраморне чешме, пред ћошком где су јеџе, умива се, пере уши, руке до лаката, ноге до колена — узима абдест, врмља молитву, спрема се за клањање. А неколике старице већ су с абдестом готове, па се забрађују јашмаком, приносе бројенице, простиру серцаде, у авлији по трескот-трави, ослушкују глас мујезина с вита минара, сзан (позивање на молитву). Једна старица наглуха прострла телећу кожу усред баште, између густих, големих шимшира, па клања: од петлова кукурекања учинило јој се мујезиново Алах-екбер... У дингар-авлији залаје грдно велики пас, јер му се час по учини бахат од човека; звечи синцир: ево нета ноћ где га не пуштају, да не би на кога налетео — калабалук је... Што ближе сабах, све чешће завршити Рузиђар (ветар), диван арански хат, ождебљен близу Мртвога Мора, однегован на обалама немирне Мармаре, кому је дала име сама Фати-султан...

И у мутваку, ниском, неоцељеном, преко дворшита, осим једнога слущета Циганчета, готово запретаног у пепелу крај ниског а широког огњишта, све је будно; и ашчике, и слушкиње из целе махале, и неке сироте што ово дана слушаху, и три робиње Ахмед-хаџузове, две Црикније и једна Черкескиња. Мирише канама и сарма из сахана канаклија на мангалима крај огњишта, а ове то и не гледају, но се наредиле крај големе софра-тенсје, неке седе а неке чуче, па једу смокве, урме, портокале, нарове,

бадем, што је претекло ханумама; једу полако, господски, као хануме, и тек по коју проговоре.

— Да се однесе онај лени мангал са звездом и месецем у одају где је невеста. Ханум-ефенди хоће сама да кува каву, тамо да је није и да гледа кад јој облаче и гиздају снаху, говори она млада Прокупчанка, што је мало час на докесату каву кувала; а ове, све до једне, скочише и похиташе за мангал: даће свекрва пашиница добар бакшини, нема чаре...

Али их претече бела робиња, с дебелим златним ланцем око врата, с великим златним карикама у ушима, обучена као каква ханума. Папуни мангал тај, мали, изнесе га горе, намести га близу невесте и измаче се, стаде, с прекрштеним рукама, удно собе, па узе изгледати ханум-ефендију...

И на одаји где је невеста, прозори су широм отворени. На тим прозорима нема кафеза, нису са улице...

Фати-султан лежи наузнак са затвореним очима: очни су јој канци ишарани ситним варком...

Стара је с телексајем готова, али још не устаје. Наднета над невесту, хоће да удари још један *ђелим-цули* међу њене извијене, лепо нашаране обрве, па да устане...

Једна од оних трију, мало час будних, заснала; друге две натакле на прете филцане, па ударају као зиловима, чочечки, и певају, и онако седећи играју... Бела робиња час гледа у хануме, час баца поглед на своју кјучук-хануму (младу госпођу), с којом се играла као с другарицом, час погледа к вратима, изгледа ханум-ефендију, да је подвори...

Прилуца канак један, прозорски, а буле и робиња окренуше се прозору, вриснуше и прострше се по поду, да заклоне лице...

И стара подиже главу; врисну...

На вриску ову прену се невеста, подиже се, тешки јој се очни канци покренуше... врисну и хтеде да скочи, али...

Човек један, крупан, у уским белим чакширама, забрађен великим пешкиром тако да му се само очи виде, ускочи кроз прозор. Једним кораком дође до Фати-султан-ханумине постеље, подвуче засукане, жилаве руке испод невестиних леђа, узе је у наручје... Из груди му се оте глас један, радостан, сличан гласу какве животиње кад се доконала плена... Похита кроз прозор с невестом; спусти се, затутње под њим земља...

А онај големи пас у дингар-авлији чисто помахнута. Лаје, трза се, прескочио би још толико високу ограду, растргао би десеторо а то ли једнога, али замаи! Синцир је грдно дебео, причвршћен је великом халком за гвозден клинац.

Стара када не устаје; не пусти више гласа од себе, а однесе јој невесту! Оне две и робиња удареше у вику, али доцкан: човека је с невестом нестало...

На вриску и вику ханума и робиње, све се избудише; појуреше с ћошке јеџе и пашиница... Фати-султан-ха-

нумна мајка прекиде молитву, не сетивши се е је то голема грехота, па полете кћери у одају.

Али камо јој кћери?...

Још јој људски и не казаше шта је, а она чупа косу, гребе лице, грува се у груди и виче из свега грла:

— Султан'м! К'з'м (Султанијо! Кћери моја)!

Пашиница панала стару: пита је, пита, а она ни беле не одговара, но је само гледа и пушта неке чудновате гласове. Од силног страха — онемела!...

И оне две младе хануме, и робњица, више говоре покретима руку и главе но устима: показују према прозору...

Све се досетише грдном јаду, тј., да им је неко украо невесту.

не мисли на украдену невесту. Пашиница жали свога сина; јенђе помињу Лесковац. А онима се с девојачке стране чини као да су поубијани сви грађани Прокупица, понаљени сви домови, па свака своје жали, над својим добром нариче; жури се да је што пре код своје куће, макар изгореле, крај својих, ма и мртви били. Једне појурише на улицу развијене! друге, оне што ни усред бела дана не иду улицама без пратње, похиташе у ово доба саме!!

Жене!... Буле!! Кад пуста срцу на вољу, дивљаци. Кад *мисле*, пре ће заборавити правила опхођења најцивилизованије жене, но оне...

Од вике, вриске, писке, од урнебеса, избудише се слуге Ахмед-хафузове.

Црква у Врању

Вриска жена и писка деце разлеже се. Силна врева! Не зна се ни шта која говори ни шта која хоће. Траже бошчице с берацама и јанмацама, с рухом у коме су прекодан биле, па никако да их нађу. То јест, нашле су их, али не знају чија је која. Своју берацу узима, а не познаје је; бошчицу држи, а тражи је! Неке синирли (нервозне) — њих је доста — пале; ухватила их трешња, а не смеју поискати чашу воде, да не би, проговоривши, језик прегризле. „Аман, Јараби (Господи)! Не оду, Аллах (шта би, Боже)!“ чују се дивљи узвици. „Аман ага! Аман, моја деца!“ У часу забуне, осим несрећне мајке, што из свега гласа нариче и помиње име своје јединице, ниједна

Похиташе по наредби Шемси-пашинице по пратњу Шемси-пашину...

И Ахмед-хафуз се пробудио. Кад је чуо дивн хабер, истрезнио се. Разбира куд оде непознат пљачкаш тај, харамџа. Пошао би сам главом да тражи своје чедо, а не зна на коју ће страну...

Не прође много, па похиташе сејмени у потеру за харамџом. Једни одоше к Лесковцу, други к Нишу, трећи к Топлици.

Они што су пошли к Топлици брзо се вратили. Кажују Ахмед-хафузу да су срели неке кириџије, и да су од њих чули како је у свитање пројездео друмом на арап-

ском хату, у кога су копите обавијене белим некаквим крпама, старац један, крупан, дуге беле браде. Вадио је за се на хата кадуну. На лицу јој био пешкир, па се смакао, те су видели да је телеисана; а по руху су познали да је из куће богате.

(СВРШИТЕ СЕ)

Јелена Јов. Димитријевића

ТИ ПРУЖАШ РУКЕ ...

и пружаш руке и жудно чекаш,
У чежњи наду душа ти храни:
Да ће ти доћи, па ма и позно,
Сниване среће блажени дани.

Да ће ти живот, и ако горак,
У сталном болу који га прати,
Радости чисте, жељена добра
И мира души бар некад дати.

Ти пружаш руке и чекаш, чекаш
А време, тајна, нечујно плочи,
И носећи те у гроб те спушта
А снови твоји остају снови!

Борски

ПОВРАТНИ, ТАЛАС

— Болеслав Прус (Ал. Гловацки) —

(НАСТАВАК)

VI

светским очима зла или добра дела имају, изгледа, значења тек онда, кад се штампају.

О староме се Адлеру одавно знало да је себичњак и глобација, о Фердинанду да је себичњак и развратник; али тек новинарски чланци, поводом смрти Гославскога, узбунише против њих јавно мњење.

Сада се цела околина поче занимати фабриком. Говорило се о свему што се у њој дешавало и, по обичају, све се тумачило. Знано се све до најмањих ситница. Знано

се колико се Фердинанд био задужно на страни, колико је губио сад, и колико његов отац добија на смањењу зараде и повећању радних часова. А нарочито се бунило због смрти Гославскога, који је у очима света био жртвом лаконости старога фабриканта и разврата његова сина.

Неки су до душе, говорили да се у сваком индустријском заводу и при свакој машини, не изузимајући ни вршнице ни сецкалице, може десети несрећа. Али су њих лако ућуткивали. Зар се, говораху, у фабрици држе људи од зоре до поноћи? Зар фабрика, у којој има стотину машина, не треба да има лекара и хирурга? Зар је Адлер спремао, те би га хиљаду рубаља годишњег издатка на лекара упропастило? Зар нису пре имали тамо и лекара и хирурга, па тек кад је млади направно дугове, стари их исплаћује крвљу радника које је и пре тога глобио?

Овај је обрт у мишљењу Фердинанд одмах осетио. Неколико младића, на изричну заповест родитељску, прекидоше с њим односе. Па чак и од оних пријатеља који му осташе, а нису му остали баш најбољи, често је слушао заједљиве речи.

Па не само то. У хотелу, кавани, винарској радњи, колачарници — који су од њега имали добре зараде — потурали су му, као нарочито, шема која су говорила о узроцима смрти Гославскога. А кад једном, опкољен својим штабом, запита момка да ли има добре руменике, одговори му овај:

— Има, господине, румене као брв...

Други би се можда и тргао, можда би се, видећи општу мржњу, склонио за неко време, можда би чак изменио дотадашњи живот и трудио се да утиче и на оца; али Фердинанд није био од тих других. Ни на који начин није могао да ради, хтео је да се проводи, није се обазирао на свет, на против — дражио га и изазивао. Судећи по својим ништавним пријатељима, био је уверен да ће му се а пре а после сви поклонити, да се нико неће усудити да му стане на супрот. Потајна борба између њега и друштва љутила га је и дражила. Видео је у њој не само непријатност, него и будућу победу; а био се одлучно да првога, који му запречи пут, изазове. А силно је осећао потребу нечега што би му потресло живце и дало му глас човека који не зна за шалу.

Био је то син оца, који је тако исто уживао у савлађивању препона, и ако на другоме пољу.

Мрека особа Фердинанду био је неки Запора, племић и поротник. Овај човек, средњег раста, био је на први поглед одвратан. Гледао је испод очију, говорио мало, одлучним гласом, није се ни на кога обазирао и називао је људе и ствари њиховим правим именом. Али под овом спољашњом кором крио се велики разум и свестрано образовање, срце пуно племенитости и несаломљиви карактер.

Запору ниси могао подмитити љубазношћу, духовитошћу, положајем, нити леним теоријама. Слушао је све равнодушно, мрачно гледајући говорника. Али је водио рачуна о делима и старао се да проникне у душу човеку.

Код кога би запазио искреност, тај би му постајао пријатељем у добру и злу. А рђаве и људе без карактера, нераднике и беспосличаре презирао је и није тога крио.

Млади је Адлер бивао у друштву са мрачним судијом, али никад није говорио с њим — није имао прилике. Запора га пак није ни тражио ни избегавао, није водио рачуна о њему, а у разговору са пријатељима називао га „пајцем“.

Људи који су били с њим у интимним односима, знали су да речи: „онај пајец“ означавају младога Адлера. Искуснији су предвиђали да ће се једном Запора и Фердинанд у тесном паланачком кругу морати срести, и да ће млади залудничар чути многу грку истину.

Као обично у таким стварима, млади је Адлер осећао да га Запора не трни, те се са упознавањем није баш журно. У осталом сумњао је да Запора пише о Гославском и намеравао ја да му zgodном приликом врати мило за драго.

Почетком септембра био је у варошници вашар. Дошло је много племића, из неколико срезова, дошао је и Запора коме је ту била канцеларија. Посвршавао најхитније послове, покупувао што му треба и, око два сата по подне, пође у гостионицу да руча.

У највећој сали затече гомилу познаника. Сви столови, наменени у један ред, застрти и окићени многим флашама вина, већином шампањера. Sprema је обећавала необичну пијанку.

— Шта је ово? занита Запора. — Да ко не даје ручак?

Опколише га познаници, а међу њима и неколико пријатеља Адлерових.

— Замисли само — рече неко у смеху — млади Адлер закупио све јело и свакога, који овде уђе, моли на банкет.

— Надам се да нас ни судија неће лишити свога друштва — рече један од Адлерових пријатеља.

Запора га погледа попреко.

— Одрећи ћу! рече.

Млади, не одликујући се особитом намећу, стаде наваљивати.

— А зашто, поштовани судијо?

— Зато што на ручак, који плаћа стари Адлер, могао би ме позвати само он, а баш кад би ме и он замолно одрекао бих.

У разговор се умеша други пријатељ Фердинандов.

— Имате ли што да пребаците Адлеру?

— Мало. Стари је глобација, млади залудничар, а обојица су нам више од штете по од користи.

Први пут се јавно мишљење изјасни овако отворено, кроз уста човека који је имао грађанске смелости. Пријатељи Адлерови умукосе, други беху збуњени, и неколицина узеше горње хаљине с намером да напусте салу.

У тај мах уђе млади Адлер са осталим својим пријатељима. Чим уђе спази оригиналног судију и, не знајући шта се десило, шану другу:

— Познај ме с њим!... Јамачно добро није?

— Славно! — одговори друг и одмах приступи Запори.

— Каква срећа! рече. Овде Адлер даје гозбу и ви сте упали у мрежу из које вас не пуштамо. Али господа се још не познају...

У сали мртва тишина. Сви гледају.

— Господин Адлер!... Господин Запора!...

— Одавно сам желео да се познам с Вама — рече Фердинанд и пружи руку.

— Мило ми је! — одговори Запора и своју трже. Неки почеше да се смешкају. Фердинанд побледе. За часак стаде збуњен, али се поврати и на мах промени тактику.

— Желео сам да вас познам — настави — да бих вам захвално за... писање чланака о моме оцу.

Запора упре у њега сурови поглед.

— О вашем оцу — рече хладно, — писао сам један једини пут, на име: председнику општине да га позове на суд.

Адлер плану.

— А! Онда сте писали о мени у хумористичним листовима?

Запора оста хладан. Стисне штап и одговори:

— Варате се, господине. Писање по хумористичним листовима оставио сам младим беспосличарима који желе да се прославе ма на који начин.

Адлер већ није господар од себе.

— Ви ме врећате!

— На против. Чак нећу одрећи ни ваше последње тврђење, да вас не бих увредио.

Изгледаше да ће раздражени младић кидисати на Запору.

— Ви ћете ми дати задовољења!

— Врло радо.

— Али одмах!

— Морам прво да ручам, јер сам гладан. У осталом кроз један сат бићу вам на услузи — одговори Запора хладно.

Затим поздрави главом неколицину пријатеља и полако изађе из сале.

Гозба, коју је приредио Адлер, прође доста невесело.

Многи гости одоше пре ручка, остали су се силом веселили. Али зато је Адлер био необично расположен. Прва га чаша умири, остале охрабрише. Био је задовољан што има двобој, па још са Запором! — и ни за часак не посумња у победу.

— Даћу му лекцију из гађања, па крај! — шану једном секунданту.

А у себи помисли:

— То ће ми поправити положај боље но све гозбе.

Искуснији авантуристи, којих није недостајало у сали, гледајући младога дива, признаваху му смелост и карактер.

— Хвала небу — рече један — и наш ће домаћин имати један чувен мегдан.

- Жао ми је само . . . поче други.
- Чегга?
- Ових флаша које ће изгинути . . .
- Приредићемо им ваљда сјајан погреб.
- Само да нећемо коме од противника.
- Сумњам. А какви су услови?
- Пиштољи и борба до прве крви.
- Их, до ђавола! Кома је пало то на ум?
- Адлеру.
- Зар је тако поуздан у себе?
- Гађа страшно! . . .

Тако говораху Фердинандови пријатељи, људи познати с мегданима. При крају гозбе дознаше да је Запора примио све услове и да ће се тући сутра рано.

— Господо! — рече на завршетку Адлер — молим вас сад на дађу. Пићемо целу ноћ.

— Да ли је то практично? — упита неко.

— Ја тако радим увек пре контрадаса, до душе... ово је тек четврти пут! — одговори Фердинанд.

У другој гостионици скупили се озбиљнији људи, пријатељи Запорини. И они су говорили о мегдану.

— Судбина! — говораше један. Да се овако озбиљан човек мора тући са једним балавцем.

— Што је истина, Запора баш није морао да буде у тој чорби мирођија.

— Ушао човек случајно, а после натраг није могао.

— Чудна ствар — рече дотле мучљиви седи племић — да један ветропир и, баш да рекнем, један битанга, као што је Адлер, не само улази у друштво поштених људи, него чак може изазвати и једнога Запору! Пре се тако што не би триело, макар због његова оца.

— Баш зато господине саветниче, што је у нас јавно миљење мало поклизнуло, морају поштени и честити људи да стављају на коцку главу. Мени је Запоре просто жао.

— Зар он не уме да гађа?

— Гађа како тако, али онај је вештак.

— Допустите! — утиче се један плави младић. Пошто сте ступили на моје земљиште, част ми је приметити да не гине увек онај који гађа рђаво. Сећам се кад сам био секундант Сташин, при мегдану са Едмондом; Сташа није умео тако рећи ни да држи ништољ, на ипак . . .

— Јесте, али је свакако боље гађати добро.

— Разуме се, разуме се — прихвати плави младић.

— Кад сам ја имао мегдан с једним аустријским канцетаном, унапред сам му казао да ћу га погодити у . . .

Ту шану нешто староме племићу.

— И погодили сте?

— Управо, господине саветниче, управо!

— А можда је то зло што је Запора левак?

— Код ништоља ништа не штоди — рече младић — а код мачева је преимућство. Кад сам се ја тукао на рапире с једним леваком, тако ме је звизнуо да су лекари за читава два сата држали да сам мртав . . . Ево маснице!

— Шта говорин! Два сата?

— Па, можда сат и по.

— Сат и по тијније срце куцало?

— Можда и пола сата. Тога се баш не сећам . . . лежао сам као мртав. Још ми је тада мој слуга, Немац, извукао новчаник из левога џепа.

— Од куда знате да је баш он?

— Како од куд? Ухватио сам лунежа на делу. Нисам ја од оних што сумњају на кога без доказа.

Око шест сати у вече Фердинанд оде у своју собу. Хтео је мало да продрема између дневне и ноћне пијанке, али не могаде да засни. Поче да хода по соби и виде да су преко пута његових прозора канцеларије Запорине.

Улица беше уска. Канцеларија је била у приземљу а његова соба на првом сирату. Фердинанд је као на длану видео стан Запорин, и поче га разгледати.

Судија беше у стану и у том је тренутку разговарао са председником суда и писаром, показујући им нека акта. То трајаше неколико. Затим се председник опрости са Запором, а писар оде у своју канцеларију, и судија остаде сам.

Метну лампу на писаћи сто, запали цигару и поче да пише. Прво доста дугачак наслов, затим остало, брзо и једначито. Адлер беше уверен да судија пише тестаменат.

И ако млад, тукао се већ неколико пута. Те је битке сматрао као неку врсту невинне забаве. Сад тек осети да мегдан може да буде тужна свечаност, за коју се треба спремати.

Како?

Ето — пишући тестаменат.

Леже на канабе.

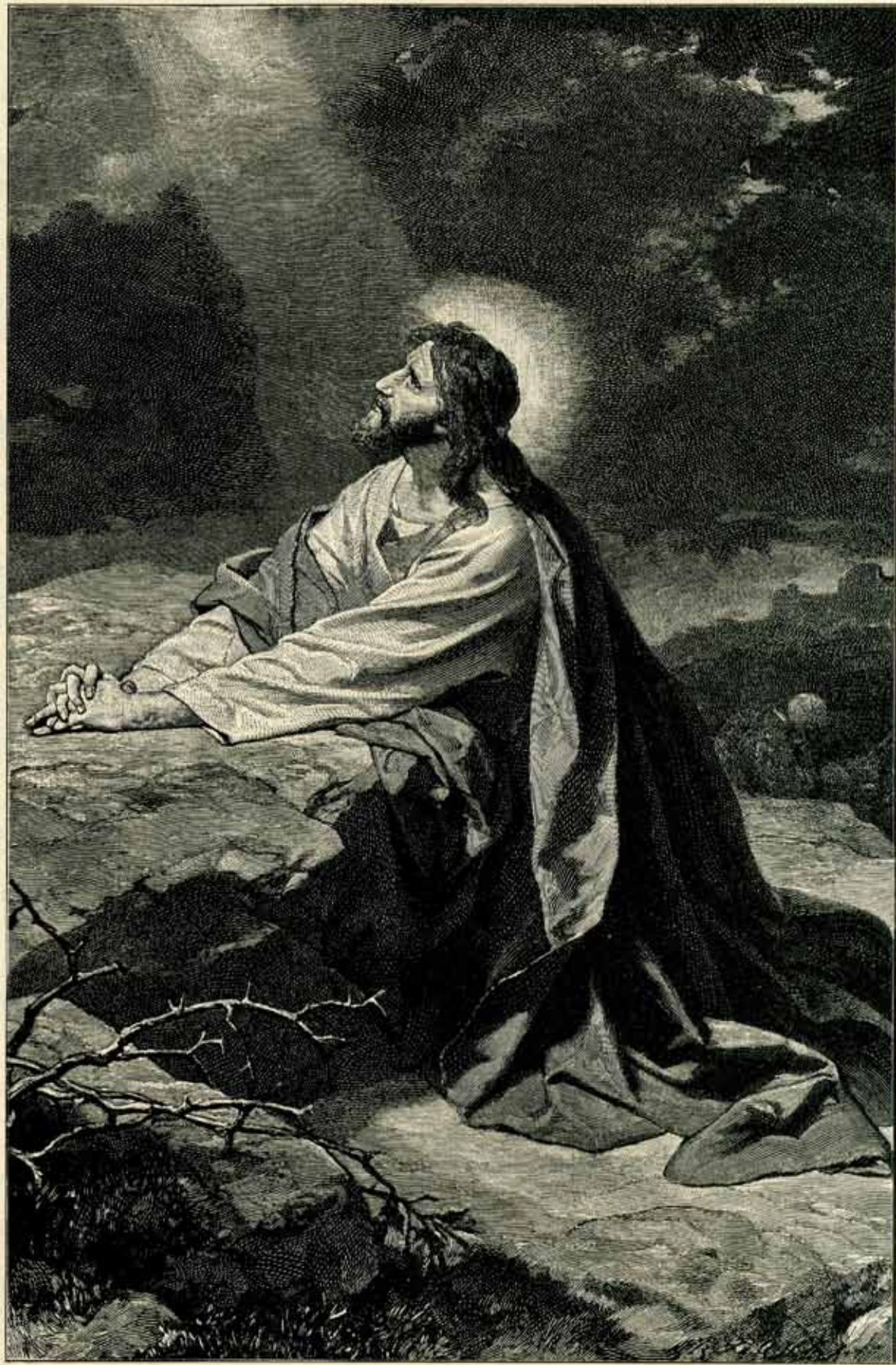
У коридору се сваки час чуло звонце и мување слугу. Фердинанд поче да сања.

Још кад је био дечко (дешавало се то у почетку фабричног развића) запазио је, у згради у којој је била парна машина, једна вратанца затворена савијеним ексером. Та су га врата голицала и узнемиривала. Једнога се дана одлучи, обрте савијени ексер, врата одскочише — и угледа неколико бакарних труба, коноцац и метлу.

Тај му је догађај остао у памети и сећао га се при сваком мегдану. Кад год су сведоци стављали на мету, кад год је видео наперени ништољ противников и осетио свој прет на обарачи, надали су му на намет она загоњена врата и превијени ексер. Тада је притискивао обарачу, као некад ексер, и — ствар је била свршена. Иза тајанствених судбинских врата која по некад отвара зрно, Фердинанд није виђао ничега особитога: највише рањена противника или — неколико флаша шампања, испијеног у добром друштву.

Такви су бивали они мегдани. Тукло се због неважнице, онкладе на тркама, судара на улици . . .

Али сутрашњи ће мегдан бити другачији од пређашњих. Ту је излазио да се бори с једне стране он, син омрзнутога оца, а с друге човек уважен, као преставник увређенога друштва. С његовим противником били су сви они, који су имали смелости да га избегавају, сви радници и скоро сви чиновници. А с њим ко?

Х. Хофман

Исус у Гетсиманијском врту

Ни отац, јер он му не би дао да се туче. Ни пријатељи који су с њим ишли, пошто су изгледали збуњени и чекали само прилику да га напусте.

Ко је дакле с њим? — Нико. А против њега читава гомила. Ако рани Запору, даће непријатељима повода за нову хајку. Ако ли сâм буде рањен, казаће се да је то казна Божја за њега и за оца му.

Шта то значи? Како се нашао сâм против свију, он који је једино хтео да се проводи са свима! Од куда се међу гомилом људи деликатних, меких, бојаљливих, снисходљивих, који су се у најгорем случају склањали од њега, нађе човек прек, који му у очи кресну безобразне речи? Ако је одиста био рђав, што га остали нису опоменули? Зашто се греси младости морају завршавати трагично?

Као негда, тако се и сад, тек у очи мегдапа, сети оних врата у очевој фабрици, али сад су му изгледала другачија. Чинило му се да би, кад би их отворио сад, место труба, конопца, и метле нашао — мртвачки сандук с натписом: „Стан за самца.“ Мртвачки сандук с оваким натписом видео је једном пред радионицом једнога столара у Варшави.

— Стан за самца! — прошанута Фердинанд. Занимљив столар.

Гостионичко канабе није се славило мекошћу. Фердинанду је глава била на пивци, а мислио је на своја кола, на којима се по некад пијан враћао кући. Кола, за седење угодна, беху за лежање неугодна исто као ово канабе. Чинило му се да је у њима, да осећа лако труцкање, чује клобарање, кас кова...

Већ је поноћ. Друм обасјава месец који је високо одскочио. Кола дршћу и клобарају, на једанпут — стају.

„Шта значи то?“ — пита Адлер у сну.

„Гославском откинута рука“ — одговара му неки тих глас.

— „Је л' оном што има леу жену?“ — пита опет Фердинанд као пре на јави.

„Где како је наметан?“ — одговара онај исти глас.

„Паметан? Шта је то памет?...“ — мисли Фердинанд преврћући се на канабету, као да гледа привиђења.

Али се привиђења не уклањају. И види, као пре на јави, гомилу људи око некога који лежи на носилима. Види му руку како стрчи на прсима, увијена крпама на којима се црне велики колотови крви. — Таре очи... Узалуд! Људи стоје, и носила стоје, а све је тако јасно да се на земљи чак виде скраћене сенке предмета и људи.

„Ала овај човек трни!“ — прошанута Фердинанд. — „И мора умрети!“ — додаде. — „Ах! умрети!“

Чини му се да је он човек на носилима, смрвљене руке, болестан, без наде, да овај страшни месец обасјава његово тело.

Од куда ове мисли? Од кад то шампањ изазива овако тужна привиђења?!

На једанпут осети нешто дотле незнано. Осети да га нешто мучи, одузима му снагу, раздира му срце, врти у мозгу. Осети да би викао, бежао, сакрио се некуда!

Скочи као опарен. У соби већ мрак.

— До ђавола! Та ја се бојим!... Бојим се?... Ја?... С муком нађе палидрвца, просу их; дохвати једну, кресну — угаси се; другу запали, а њоме свећу.

Погледа у огледало. Лице му бледо, очи подбуле, зенице необично раширене.

— Бојим ли се ја?

Свећа му се тресла у руци.

— Ако ми сутра буде ништољ овако скакао, лепо ћу се провести!

Погледа кроз прозор. Тамо доле у стану, преко пута, седео је Запора за столом и непрестано писао — једначито и мирно.

Тај га приказ освести. Силни темперамент надвлада привиђења.

— Пиши ти, драгана — мишљаше гледајући судију — а ја ћу ти ударити завршну тачку.

У коридору јекнуше кораци. Залупаше на врата.

— Устај, Фердинанде, даћа готова!

Чувши познат глас, Фердинанд се потпуно прибра. Кад би требало да скочи у провалу најезену бајонетима, оком не би тренуо. Осећао је опет снагу лава и ону махину одважност младости, за коју не постоји опасност, нема границе.

Кад отвори врата и угледа другове, од срца се засмеја. Смејао се тренутном раздражењу, привиђењима и ономе питању: „Бојим ли се?“

Не — он се ничега не боји, чак ни тога да му небески свод падне на главу. Ако није био геније, од чега је био далеко, по одважности је био прави орао, који седи на громовима као на гранама, и смело гледа у божанско лице самога Јупитера.

До сунчева рођаја пироваху другови Адлерови под његовом управом. Прозори се трешаху од смеха и здравица, а вино се морало тражити из других радња.

Око шест сати из варошице изиђоше четвора кола.

(СВРШИТЕ СЕ)

СЕРЕНАДА

— К. З. —

ад уморно тело клоне у сну тихом
да почине
Кад сањиво песме звоне и кад небом
месец сине,
Тад ми душа теби леће — а твој
лик јој путе зрачи —
И сила је тајна креће: љубав што
ме теби влачи.

Па на твоје пада груди и заносни
дах твој пије
Стрепи да те не пробуди шапућућ'
ти речи тије;

Грли твоје вито тело и милује свилне косе,
Љуби твоје грло бело, око бистро ко кап росе.

И тад само жељу једну у дну своје душа скрива:
Да те увек милу, чедну песмом срца уљуљкива,
И да вечно гледа твоје заносљиво око сјајно,
Да за тобом мре полако љубећи те страсно, тајно.

Зајечар 1902.

Милутин Јовановић

ДАГА

сличица из прошлости

Мих. Сретеновић

Као и обично поранио сам. Кроз отворен прозор гледам на село које се тек почело да буди. Лаки, јутарњи поветарац, који ми груди запањује мирисом јоргована и селена, тихо ђарлија. Одмах ту, под мојим прозорима, славуј извија своју јутарњу песмицу... Небо на истоку тек почело рудети, баш као једри обршчићи, у невина девојчета, кад опази оног кога воли...

Дивно је пролетње јутро! Величанство Бога најбоље се оличава у пролетњем јутру на селу!...

И кад би на земљи владало непрестано пролеће, а сви људи били добри као чича Миле, био би прави рај!...

Водео сам чича Мила као рођеног оца. Кућа му је била одмах до школе. Чим види, да пустим децу и седнем на школски доклат, ето га одмах мени. Беше остарио, сед као овца, али још држећи. Није био за какав тежи рад, али он увек по нешто прљка по градиници; оде и обиђе стоку; надгледа радине; тек увек он има посла, и од њега је кућа имала хасне. Лице је имао лепо, старачко, а отворено и некако умљато, пуно неке доброте и благодати. Увек сам се радовао кад га опазим да ми иде.

Био је неписмен, али наметан и разборит, да ти је могао сатима говорити све лепе и паметне ствари. Он је био жива књига за мене.

Из његова причања дознао сам целу његову историју. Она је тако пуна занимљивости, да би се могла написати читава књига, ако не већа, а оно бар колико: „Житије Герасима Зелића“. Од њега сам дознао да су му стари били из Босне, да су прешли амо у Србију и настанили се ту, у нашем селу. У младости је чича Миле ишао по мајсторији и по том послу обилао је целу Србију. Ех, та њега само треба чути кад то прича.

Од њега сам чуо и ову причу о Даги, коју ћу вама да испричам.

* * *

Једног дана седели смо пред школом нас неколико људи, разговарајући о што чему. У разговору ће чича Миле рећи:

— То је к'о онај Дага из Крајине!

Мене та реч заинтересова.

— Који Дага, чича Миле?

Он ме погледа готово чудновато.

— А зар ти не знаш ништа о Даги?

За тренутак заћутах прибирајући се. Превртао сам по глави сва имена, али се имена Дага никако нисам могао сетити. Беше ми са свим непознато. На послетку рекох:

— Не знам, чича Миле!

— Е, видиш, господине, а то ти је ваљан и заслужан човек. Ја сам о њему слуш'о још док сам к'о младић иш'о по мајсторији.

— Па причај нам о њему, молим те, чича Миле!

— И 'оћу, вала, јер знам да неће само у теби остати...

Чича Миле се мало намести, прогута један гутљај ракије из сатлика којим смо се обређивали, па поче:

— Видиш, господине, Дага ти је у оно време, пре наше крајине са Турцима, био готово најбољи госа у своје крају. Имао је мала и имања као мало ко; имао је и неколико својих воденица, а са готовим новцем стајао је најбоље у целом крају. То ћеш и сам видети кад ти све испричам.

Не знам, поздравом, како му је било право име. Сви су га звали само Дага, и то је име било на далеко чувено. Им'о је ваљану задругу, у којој га је свако, и мало и велико, и мушко и женско, слушало и поштовало к'о Бога.

Некако баш у то доба наши закрвавеше с Турцима на живот или смрт. Цела се Србија диже, а тај талас заплави и Крајину. У Црној Реци појави се соко, јуначина, Хајдук Вељко.

Да би мог'о сатирати Турке, Вељко сакупи дружину. Али куд ћеш с празним шакама? Све то беше и голо и босо, и сем јуначког срца не имађаше готово никаква оружја.

Једнога дана, некако одма' у почетку, рећи ће Вељко својим момцима:

— Браћо, који би нам од наших имуњнијих људи притекао новцем у помоћ, да се оденемо и наоружамо?

Сви обореше главу, размисљајући о његову питању... Потраја тако по прилично, док се не истаче једно гавраво момче:

— Ако нам Дага не учини, ја не знам ко би други. Он је најбољи госа. Служио сам код њега у воденици, док не дође' теби.

— А има ли он новаца? пита Вељко.

— Има бар зобницу дуката, одговори момче живо.

— Ех, ех, насмени се Вељко. Да ти не прекардани? Биће то много.

— Да има доста, то знам; а колико баш, то не знам, поправи се момче.

— А да ли ће нам штети дати?

— То не знам!

— Какав је онако човек?

— Дobar је, одговори момче. Dobar је као добар дан. Док сам код њега служио, поживео сам к'о у очевој кући. Никад ме није ни попреко поглед'о. Никад на ме није ви-кнуо. Видео сам га, до душе, и љута, јер на неправду 'оће да плане к'о ватра.

Вељко се за тренутака замисли.

— Добро, рече он одсечно. Ти Дамњане, са још три друга идите Даги. Однесите му мој поздрав, и кажите му: да сам вас ја послао, нека нам пошаље коју шару.

Њих четворица одмах се опремише, па поздравивши се са дружином, отидоше да изврше поруку Вељкову, који остаде да их са нестриљешем очекује.

Бан око ручанице, бануше Вељкови момци Дагиној кући. Затекло га сама код куће.

Кад их опази, он устаде, загледа се у њих и пође им у суерет.

Момци га лепо поздравеше, а он их све редом загледа. Поглед му се заустави на Дамњану.

— Јеси л' то ти, синко Дамњане?

— Ја сам, газда Даго, одговори овај, и приђе му руци. —

— А којим добром дођосте до мене?

Најстарији међу њима каза му поруку Вељкову.

Дага набра обрве, поћута, поћута мало, па од једном одсече:

— Нема од тога посла ништа!... Зар ви, место да гоните Турке, тражите да плачкате Србе?... Не дам, на мир Бог!... Ја тога вашег Вељка нити знам нити познајем... По овоме, што ви прво на мене ударате, изгледа ми, да је и њему и вама све једно, кога ће те напасти и опљачкати, Србина или Турчина...

— Није тако, газда Даго, прекиде га Дамњан тихо...

— Ти ћути!... Стиди се и бој се Бога... Доста си моје соли и леба појео, па опет имаш образа, опет ти паде на ум, да ајдуке на мој дом наводиш.

— Није, газда Даго, рече Дамњан, готово жалосним гласом. Потреба нам је, велика нам је потреба, да набавимо оружја и одеља; да набавимо муниције и других потреба, ради ослобођења свију нас...

— Не знам, не знам, виче Дага. Не познајем ја тога Вељка, не знам шта он 'оће.

Сви се беху у лицу зажарили. Најстарији једва промуца:

— Дај нам ма колико, да нисмо залуд долазили.

— Не дам, рече Дага љутито.

Момак плану, у љутини цикну и дочена Дагу за гушу:

— Бе, даћеш силом ако нећеш милом! и тресну га о земљу.

Стојећи више њега он грину.

— Шаре!

Дага се подиже. Сав се тресао од љутине и кроз зубе тихо једва пропусти:

— Не дам!

Момак опет полети на Дагу, али између њих стаде Дамњан:

— Натраг, Милета! Док сам ја овде, не дам и нећу насиља. Чувај снагу, требаће ти на другом месту.

За тим се окрете Даги:

— Опрости, газда Даго, нећемо силом! Али грешниш што нам не даде... Кад би ти знао ко је и какав је Вељко, не би тако радио.

Момци се погледаше, окретоше и полако одоше...

Још из далека опази их Вељко да иду, па довикну:

— Носите ли?!

Они му испричаше све по реду, како су прошли код газда Даге.

Вељку удари ватра у образе. Очи му засветлише необичним пламом, рибићи му на целом телу уздрхташе. Он стегну вилице и шкрипну зубима.

— Води ме Даги, Дамњане! цикну он и скочи као на крилима.

И оба одоше.

— Које је његова кућа? упита Вељко, кад су већ ушли у село.

Дамњан му показа.

— Остани ти ту, а ја одох сам, рече Вељко промукло, и упути се вратницама Дагиним.

— О, домаћине, викну он.

Једно женско чељаде извири из куће, па се брзо врати. За мало, па се из куће појави Дага.

— 'Ајде 'вамо, море, 'ајде, рече Дага и пође му у среташе.

Вељко одјаха коња, дизгине баци на један колац, па не називајући Бога стадоше један према другоме. Вељкове су очи ватру сипале, обрве се у повијама састале а рибићи се на образима тресли.

Кад га Дага таквога угледа, он се готово следи. Обори очи земљи и поче цецтити.

Вељко, једва савлађујући себе од љутине, промуклим гласом, који је дрхтао, једва проговори.

— Јеси ли ти газда Дага?

Овај само кљимну главом.

— Овде су, газда Даго, јуче били моји момци!...

Дага појми да нешто рекне, али му реч застаде у грлу, и остаде тако немо.

Не гледајући на њега Вељко продужи:

— Донели су ти моју поруку, да нам којом паром притекнеш у помоћ... Ти их отера и не даде ништа!... За што си тако урадио, газда Даго?

За све време Дага је само дрхтао. Главе није смео подићи, јер му се чинило, да се неки терет на њега навалио, да га поглед Вељков пржи.

— Дошао сам сам, газда Даго, до тебе, да мени даш оно што момцима јуче не хтеде. Пођи дакле напред.

Дага је клепајући, погнуте главе ишао напред, а Вељко за њим. Тако дођоше до вајата који Дага отвори и оба уђоше.

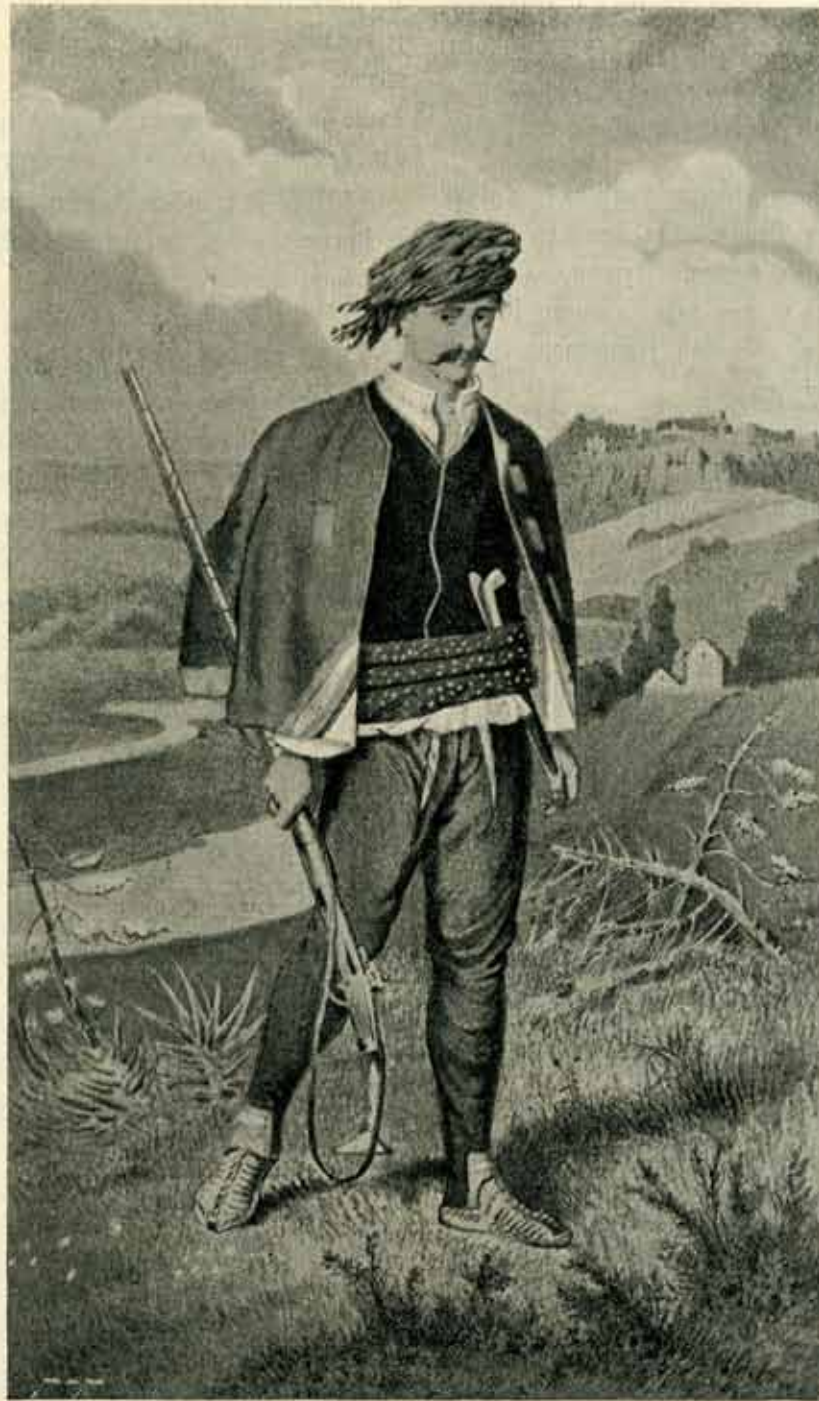
— Камо? рече Вељко мало тише.

Дага се маши руком, и иза греде извуче један волонски рог, одозго зачепљен кучинама, на ћутећи и не гледајући Вељка, пружи му.

— Још! рече Вељко, узимајући рог.

Дага, из трећег угла, извуче и трећи рог, и дрхћући пружи га Вељку.

— Тако, сад је добро, рече Вељко. Шта је у овим роговима?

МАНЕС

СРБИИ ИЗ ШИВЕНИЦА

Он из другог краја извади други рог, такав исти, па и њега предаде Вељку.

— Дај још, дај! виче Вељко.

— Дук прошанута Дага, а не може изговорити целе речи.

— Дукати, кликну Вељко весело . . . Дукати! . . .

Извуче затим кучине и завири у рог, где се засијаше дукати као жеравица...

Много ће ово бити, али нека стоји злу не требало... Упамти, газда Даго, три рога дуката, збогом и до срећног виђења!...

Велко узјаха коња и оде весело, а Дага се само силасти на пољаве у вајату. Шчепана га љута грозница која га после баца у ватру, да ништа за себе није знао. Кад је се после разабрао, цео му је догађај изгледао као сан. Тек кад је видео, да донста нема рогова с дукатима, уверио се да је то била јава... На очи му изиђе онај страшни јунак, како га стрела и пресеца очима...

* * *

И отпоче по Црној Реци крвава крајина! Хајдук Велко постаде страшило за Турке. Кад савлада бега у Подгорицу, летео је Велко, на бесноме Кушљи, са својим јунацима, на све стране, а где год дође, доносио је смрт душманину... Помоћу Божјом, и својим јунаштвом, Велко очисти целу Крајину од Турака...

На све стране захори се песма Србинова. Замириса српско шарно цвеће; запеваше веселе птичице у слободним, зеленим луговима наше мило Србије. Србин веселије погледа, слободније поче дисати.

Једнога дана, пред само вече, стаде неки непознати трговац пред кућу газда Дагину.

- О домаћине, викну он с коња.
- Чујемо, одазва се весели глас домаћиниов.
- Може ли се у овоме дому добити конака?
- Може брате, може. Како, наонако, да не би могло?!

Једно момче отрча, отвори вратнице и прихвати трговцу коња.

Домаћин се поздрави са гостом који се каза да је из далека, и да путује поради трговине.

- Ето, занесе ме пут, у'вати мрак, па сврати' у тебе на конак, а о твојем дому слушао сам још уз пут.
- Држим, да ниси ништа ружно чуо, рече домаћин трговцу.

— Нисам, не дао Бог, одговори трговац.....

Док су се домаћин и трговац разговарали и ракијали, била је спремна богата вечера, те оба заседоше.

После вечере, уз красно вино, продужише разговор. Трговац је причао о својим трговачким пословима и трговини, а домаћин о својем домаздуку, ратарским пословима и воденицама. Оба су јуначки завиривали чашама у дно.

— Па велиш, лакше сад живети? унита на последку трговац.

— 'Вала Богу, тако је. Од како се отарасемо Турака, сваки нам кутак пропева, а Велко нас чува и не да ни привирити Турчину у наш крај.

— А је ли ти који пут долазио Велко? унита трговац.

— Није, брате, рече домаћин. За тим мало поћута, па продужи:

— Оно, ако 'ћеш право, и јесте ми долазио, али ма'ни се!... И домаћин одма'ну руком.

— А шта је то било?

— Ђути, пријатељу! Обрук'о сам ти се код њега, код 'наког човека, болан!... Али шта сам ја знао, шта он 'оће и намерава? Да сам и слутио само, да ће на ово да изиђе, дао би' му, славе ми моје, и кошуљу с леђа.

Домаћин испи чашу, куцнувши се са гостом, па настави:

— Било је то, знаш, још пре почетка наше крајине. Он чуо за мене, да сам 'вала Богу имућан, па потражи пара да набави за дружину одећа, оружја и џебане... И ја, матери будала, ни наре не дадо' момцима које ми је послао. Он се диже и дође ми сам. Ух, страшио је био, кажем ти! Пре'о сам се они' његови' очију и погледа, да ме је после, неколико недеља, сваког другог дана тресла грозница. Једва је' се куртулиса'...

Тада сам му дао нешто пара, али, нека му је ала и Богом просто, и овога и онога света, кад нас само ослободи напасти.

— А јеси ли се после виђао с Велком? унита трговац.

— Јок, брате? Где ћеш ону алу у'ватити. Ни'о сам кастиле, неколико пута; тражио сам га да га само једанпут загрлим и да га замолим да ми опрости, што сам у почетку био нечовек према њему.

На те речи Дагине трговац скочи:

— Газда Даго, опрости и ти Велку! Он ево стоји пред тобом!... Ти си дао наре, а ја своју снагу и оба смо дочекали дан, да свој крај видимо слободан и чист од Турака... Опрости, и оди ми у загрљај.

Јунак рашири руке и стајаше поносито као бор.

— Велко! кликну домаћин весело и полете му у наручја.....

До зоре је трајало весеље у дому газда Дагину. Све боље и виђеније из села, слеже се Дагиној кући, који их позва да поздраве дичног српског јунака...

Кад је сутра дан, после ручка, Велко полазио, изведоше му спремна коња. Пре него што ће усести на њега, Велко се маши бисага, и отуда извади три воловска рога.

— Познајеш ли ове рогове, газда Даго унита он весело.

— Познајем, како не бих познавао, одговори домаћин, исто тако весело.

— Е, ево ти их брате, рече Велко пружајући му рогове. Ја сам их омет нацунуо као што су и били. Небројено сам узео, небројено ти враћам.

Даги грунуше сузе. Он једва проговори:

— Нећу, господар Велко!... Нећу то узети, јер сам ја то 'давно алално. Носи ти то, требаће ти, а мени ће Бог бернџетом то накнадити.

— Не, Даго! Ово је твоје и прими... Има Велко доста блага... Хвала ти, што је твоје било квасац његовом...

— Узми то, господар Велко, треба ће... Треба ће за други крај, где још Србин трни, и ако је Крајина слободна... Узми то... Молим те!...

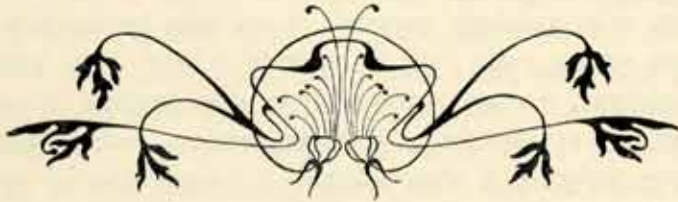
Али га јунак није слушао и остављајући рогове с пољем, он уседе на коња и одјезди, праћен благословом веселог народа.

Дага остаде дуго и дуго за њим гледајући.

*

Кад чича Миле сврши своју причу, погледа на сунце и диже се:

— Вакаат је да обиђем јагањце! и отиде полако шором. —

† ЈОВАН ИЛИЋ *)

Господо академици.

Ваке нам се године открили по која грана са старог стабла негдашњег *Сри. Уч. Друштва*, чији млађи изданак носи данас звучно име *Сри. Кр. Академија*. Свака нас година подсети да је пре нас било, готово би се рекло, и више него данас, одушевљених посленика, без чијега негдашњег рада ни наш данашњи рад не би био могућан, посленика и родољуба, који су снаге своје трошили и на унапређивању српске науке и уметности. И обичан дуг захвалности старијима захтевао би од нас да се тих преходника наших на оваким свечаним састанцима нашим с поштом сећамо. Још већу потребу таквога сећања сви ћете увидети кад се каже кога смо поименце од старих чланова *С. Уч. Друштва*, а почасних чланова Академијиних, изгубили у минулој години. То су, господо, ова круна имена: омиљени песник српски *Јован Илић*, велики родољуб и чувени негда државник наш *Аким Чумић*, одличан правник и негдашњи вредан књижевни радник, а сада и особити Академијини добротвор *Др. Никола Крстић*, и на послетку одушевљени радник на пољу наше народне привреде *Стеван Р. Пошковић*.

Сва су та четири имена вама толико позната, радови њихови су тако плодни, да овде није ни потребно причати на широко рад и живот њихов. Доста ће бити ако се само с понеколико речи подсетимо које су њихове најглавније заслуге за српску књигу и науку, за српско друштво уопште и за државу српску посебно.

Јован Илић (рођен 15. августа 1823. у Београду, школовао се у Крагујевцу и у Београду, где је и умро

*) У 4. броју *Нове Искре* за 1901. г. донесосмо лик пок. Јована Илића без описа његова живота и рада. У овом броју износимо говор што га је држао о свечаном Академијину скупу (22. фебр. о. г.) академик г. Пера Борђевић. Овим говором допуњујемо ону кратку белешку уз лик пок. Илића

Ур.

12. марта 1901. год.), и у младим годинама један од најхрабријих бораца како за слободу српског народа у години 1848., тако и за права српског народа у години 1858., остао је и после све до смрти своје најчистији израз правог шумадинца: отворен, одлучан, смео и поносит заступник и бранич свега што је својина самог народа српског. Од природе прави песник, бујан и одушевљен за сваку праведну ствар, оригиналан свега живота на и на самртном часу свом, покојни се Илић никад није могао привићи да своју, веома истакнуту, индивидуалност сагиба пред примамљивим сликама властољубља и пред разлозима слабодушног политичког опортунизма, и ако је, брзо идући у свом животу по лествицама државне службе: гимн. професор, секретар, судија у Касацији, државни саветник, па и министар, имао врло често прилика да тим саблазнима подлегне.

Не, државна служба и није поље, на ком треба тражити Илићеве заслуге: — и ако у њој непрекидан, вршио је Илић и много дуже и много успешније другу службу српскоме народу. Та је служба била у храму светлих идеала оне богиње, која је српски народ од нескони миловала — у храму вечите, младе, веселе и одушевљене богиње песничке и лепе уметности. Књига и перо, шаркија и пошевка биле су оруђа, којима се он у свом раду најбоље умео служити и којима је он и свом нараштају и коленима што за њим долазе дао најлепше и најтрајније споменике свога творачког дара. А што га нарочито истиче међу осталим нашим песничким радницима и ставља га уз највеће наше песнике, — то је онај национални дух и карактер његова певања. Још од како се с првом песмом пре готово цуних 50 година огласио широм свега Српства, па све до последњих дана својих — Илић је непрестано био само право чедо свога песничког народа. С његове су лире одјекивали они исти, час весели и несташни, час суморни и тужни, звуци које ухо наше тако радо слуша са струна српских народних гусала. Било да узима исте мотиве или обрађује оне предмете о којима пева народна песма или које казује народно предање; било да сам ствара и свом песничком срцу одушке даје; било да песму пречичи са оних суседних нам узора на овој нашој, источној, страни Европе, који дају особиту, оригиналну, карактеристичку духу и времену Илићева живота, — он је ипак само свој, па омет зато и такав, какав треба да је и какав мора бити прави српски народни песник. Отуда и онако велика популарност његова, каквом се не могу похвалити ни песници радом и бројем песама од њега обилатији и разноврснији. Отуда и оно претанање и изједначавање многих Илићевих песама с најлепшим нашим народним песамама. Отуда и наше уверење да ће појезија Илићева до века заузимати једно од најсветлијих места у повесници наше нове књижевности песничке.

Светао му спомен док је имена српског.

ЧОВЕЧАНСТВУ

— Ф. НИЧЕ —

Онца се ено спушта и прним велом
крије
Пучину плавог мора, што сада хучи
више;
Дремљиви талас стѣње обалско већ не
бије,
Већ силним грудма страсно морска
стихија дише.

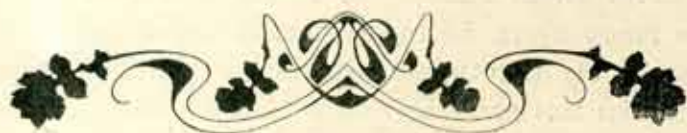
Злобно стењање кадшто колеба море
плаво,
Претећи небу, свему што мирни живот
тражи;
Та зар би сада хучни океан мирно
спав'о,
Кад је пун мучних снова, а сит већ
људске лажи!

Он види да се свуда тиранство светом слави;
Пренут' је хтео некад ал' је заморен пао;
Сад га будућност плаши, а прошлост земна
дави,
Јер му на добро наду ни творац није дао.

Векови брзо лете!... А они дух му море
Тугом и болом силним у мрачне земне ноћи;
Ох, кад би мог'о да ти душу уздигнем горе,
Бесилни титане, сада, ма да си пунаи ноћи!

Петроград

Драгослав

ПИСМА са СЕЛА

— — —
VII

Драги Пријатељу,

Неки дан сам се баш лено разоводио, па
— ако хоћеш — и добро провео: био
је сабор код наше цркве. Шест села
чине нашу црквену општину, па можеш ми-
слити шта се ту слегло света на овако
велики год као што је Благовест, и на
овако леном дану какав је на Благовест освануо. Ври као
у мравињаку: колико света у цркви, двојном толико пред
црквом, стоји побожно и моли се Богу. Звук звона носио
се и разлегао се оном широком равницом, а из цркве
избијаше мирисави кад измирише и тамњана доносећи глас
невачев побожној гомили:

„Благовѣствуј земле радостъ велику, хвалите небеса
Божію славу“ ...

Мене је то вазда заносило. Ја се у таким прили-
кама вратим у доба најлепших својих сањарија, доба свога
детинства, и тада најлепши дани моји, дани проведени а
неуживани, створе ми се пред очима; за тренутак за-
боравим и своје прогрушале власи и голо теме, него гле-
дам несташног чушавка, како јури по оној широкој порти
и гази ону нежну, зелену травку, што је тек почела да
избија из земље.

Онда су били лепши ти сабори; некако ми је досто-
јанственије изгледао онај стари свет; момци и девојке
беху одраслији и крупнији а деца живља и окретнија. И
звона су им чаробнице звучала: ја сам онда некако разу-
мевао њихове гласе који ми причаху о Богу, небу, рају
и анђелима, и станао душу своју с њима, мислећи мисли
којих сад не умем ни да се сетим више; а данас, данас
стојим погружен и оборене главе и гледам у својој уо-
бразили све то као прошлост. Ни машта ми више није
бујна: време и живот почупаше пера из крила њених те,
ето, не може да се дигне даље од земље; нема више ни
оне дрскости њезине, сад више не видим Бога иза оне
сјајне звезде ...

Сврши се литургија. Народ се поче причешћивати.
Пред црквом заузеле места слепи, хроми и убоги, струне
на гуслама затренташе и започеше оне тужне молбенице:

Даруј, брате, даруј, роде!
Даруј, славни ранитељу!

Парица је мали дарак
А велика задужбина!...

Хвала, брате, хвала роде!
Десница ти сунцем сјала
Божија ти мајка дала!...

Они што су примили тајну Св. Причешћа излазише
с неким побожним лицем из цркве те делише слепим и
убогим колико ко може и милује; онда се лагано разлила-
зише по широкој порти, где у једном крају беху смештена
кола, и сваки иђаше својим колима. Жене су дрешиле
беле пртене торбе па вадиле отуда лепиње или погаче те
давале својим малишанима који беху огладнели очекујући
причешће; људима који се растурише по соврама послаше
тикве и чутуре с ракијом колико да „привате душу“. У
истој порти баш до саме капије колачари разанели своје
беле шаторе и поређали шарене колаче око којих се поче
купити младеж и дечурлија; онамо опет разастри своју
робу бардагија и кујунџија, до њих мејанџија брише
столове и позива на каву и ракију ...

Живот све више освајаше. Два, три гутљаја из ти-
кве или четуре одведоше разговор са лене црквене песме
па друге послове, поче се говорити о претресању ограда,
о орби, о сирези, о радовима које треба посвршавати, о
намерама и надама, о страху од променљива времена, о
потребама и незгодама. Забруја на све стране, она тишина
претвори се у жагор који поче мало по мало заглуши-
вати просјачке молбенице и тужбалице.

И свештеници изиђоше те одоше у црквену кућу.
Ту најпре врло озбиљно приђоше послу, забележише у

црквене протоколе рођења и умрле, спремише и написаше извештаје надлежнима, па и они заседоше онде у трпезарији с људима, разуме се отменијим својим парохијанима, узеше мало воде и кафе, попише по чашу ракије, па се примакоше пуној соври на коју су парохијани ставили што су пре тога били донели: папуле, пиринча, суве куване и печене рибе, посне гужваре и . . . што је Бог дао.

И ту се водеше обични разговори. И поше су то исто што и њихови парохијани, и они имају засејане њиве и посрнулу ограду, и њих крешљаху исте наде и плашаше исти страх. Водили су се ту и други разговори, они што долазе после јела уз чашу јабуковаче. Један сељак запита: како то да риба није мрсна кад она има и крв и маст и све као и друга животиња, а ако је посна зашто се онда не сме јести целог поста него само на Цвети и

језиком. За једним столом засело неколико њих, па се један развикао на несрећне године.

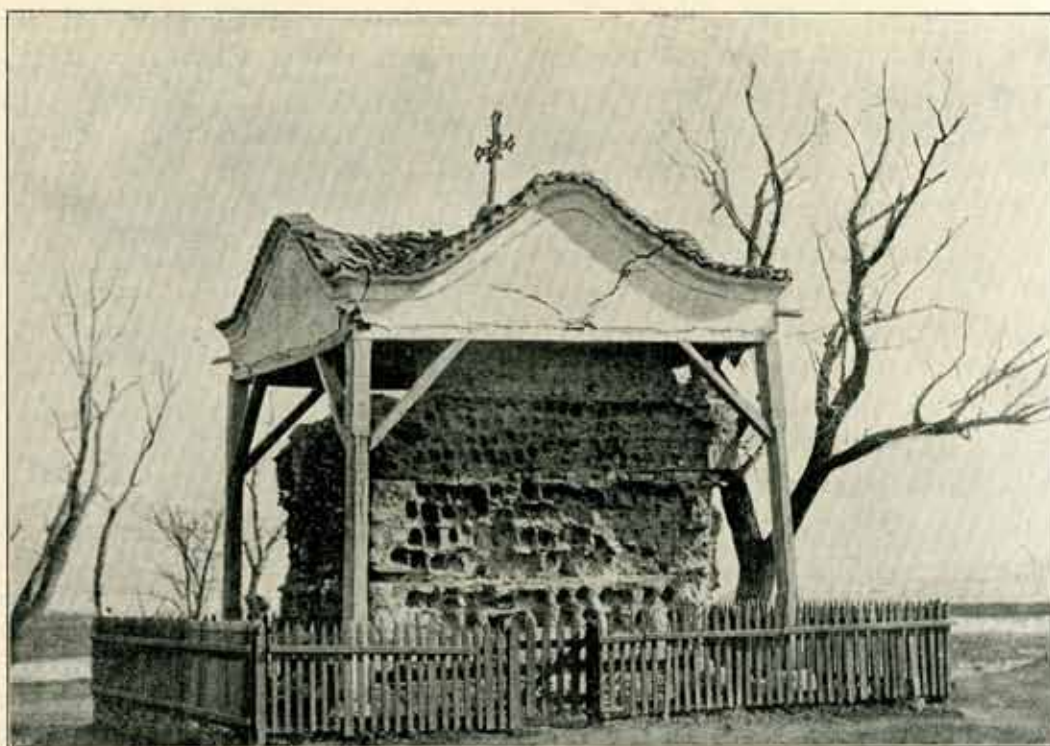
— Ово је да Бог сачува! — вели искапљујући чашу — оваке несреће никад није било! Пореза и прирези ме удавише, не дају главу дићи! Што се заради — даде се. Па да нисам запамтно добро, не би ме срце ни болело, него памтим кад је мој отац био, била ми је кућа пуна као кошница, а сад . . .

— А знаш зашто је то? — довикује му иза другог стола Јеврем Стаменић.

— Зашто?

— Зато што је у твог оца пуцао гуњ на раменима а у тебе на лактовима.

Сви се насмејаше, па и сам ражљућени говорник. Јер, заиста, отац му беше од највреднијих људи, а он је обично проводио за механиским столовима.

Беле-Кула (1878. г.)

Благовест? То, Бога ми, забрину и поне. Одговорише толико да је тако у „Триоду“ прописано, и да се они тога држе како им правило каже. Учитељ исприча једну причу: како је неки васељенски патријарх закупио једне године риболов на мору, па да му толика риба не би пропала наредио је да се може на Цвети и Благовест риба јести.

Сви се насмејаше причи учитељевој, а она окрете разговор и на шалу коју је лака јабуковача потширивала.

После ручка све беше оживело. Чула се већ и музика, јер сабори не могу бити без свирача као ни без колачара. Кад поне изиђоше из црквене куће већ је увелико коло играло. Под мејанциним шатором беше пре пуно, ту се пило пиво и вино; било их је доста веселих, а било је који су и ту границу прешли па већ не умеју ни да говоре српски него неким, Бог би их знао каквим,

Мало даље пред шатором колачаревом стајаху двоје младих. Он држаше у руци колач са сликом и пружаше јој.

— На-де! И пази! У мене нема тамо-амо! Ја ћу оном Ђоки пребити голени! Ја не волим што се он с тобом онако разговара!

— Па није то ништа, он се само шали! — вели му она.

— Нећу ја таку шалу! И немој ни ти, јер . . . ти знаш мене каки сам кад полудим! . . .

— Ја се склањам и сама, али шта ћу? . . .

Она их тишма поче потискивати и они одоше колу. Тамо се нанизало као ђердан. Свирају „Проломку“. Око кола пуно света, гледа; само деца јуре и провлаче се између играња; мало подаље окупиле се жене око бардагије те куњују топраке, чинијце и мале тестијце за

децу: мали дечаци и девојчице похватале се мајкама за скутове и жељно погледају робу и трговца очекујући нестрпљиво да се погодба прекине, и да виде једанпут ту шарену тестијцу у рукама, у коју ће одмах воде усути. Кроз онај свет, читаву главу виши од свију, иде Драго Бошњак, што служи код газда-Кремана; накривио се на једну страну; на очи пабно оно нешто улепљена знојем и побелела и окецана феса, што је скоро до средине пре-пукао, те му вири прљава, готово каљава коса; без гуњчета, раздрљених чуваних прса, бос, голх цеваница, које беху ишаране великим, прљавим шклошцима. О рамену му, о некиданом кајишу увезаном узицама, висн јанџик из кога вири изгривен орахов камиш. Пијан као земља. За њим два циганчета. Једно бајаги свира у некакво ђемане уковано јексерима, па не свира него тестери, а оно друго удара у бубав. Он се накривио, десном руком набија капну на очи, прилази колу, баца жељно поглед на девојке и узвикује промуклим, продртим гласом:

— Свирај! Јој, јадан ти сам, куд ћу с банкама!...

Свет му се склања с пута: девојке се луте а неки се смеју; одраслији дечаци запристали за њим па га прате кроз ону тинму. Он долази право пред мејанцину шатру и тражи ракије те пије и части Циганчад.

Сунце је благо сјало. Свет, нешто нићем нешто разговором, после оне јутрошње побожности и озбиљности, дошао некако ведрији; овде онде почињала се и песма. Свима лицима као да беше овладало некако благо расположење које је све више расло и прелазило у весеље и раздраганост. Изгледало ми је да је нада на добру годину и берићетну жетву и бербу потисла све бриге и невоље; сваки је с неким поуздањем говорио: док само — ако Бог да те до руке дође — средим летину ове године — родићу се!

На једанпут од запада заподену се један бео прамен облака, и поче расти, и то нагло расти. Захвати у трепутку половину неба, закри сунце које подасја испод њега те дође црвен као крв... Сви пренуше...

Она ведро лица потамнеше. Са неком зебњом сваки погледаше у облак који постајаше све гушћи и тамнији да је црвенило прелазило у неку као сиву боју.

— Их!

— Бар да није било ових лентâ!

— Срећа те још није вођа измамилло!

— Хајде! Спремајте децу!

Наста хукање, деца се разврискаше, коњи се узнемирише, дуну хладан, леден ветар, младеж приу као чавке с њиве. За трепут ова порта се испразни, све се разбеже и прште, улицом се чу клопот кола и — све оде. Осташе само шатрације па и они на брзу руку спремаху робу своју...

А небо се насумори, наднесе се сасвим над грешну земљу и пороси је хледном кишом коју је још хладнији ветар укосо носио и тужно звиждао кроз напунеле али голе гране.

Тешко ми је да ти кажем шта сам све осећао седећи у соби и слушајући хуку напољу. Бедни човече! Шта ли те све није кадро раздрагати а шта убити! И ти се зовеш — цар земаљски!...

Оставимо се тужне мисли. Воље буди здрав

СВОМЕ

Јанку.

И ПО ДРУГИ ПУТ

ПЕТАР ПРЕРАДОВИЋ ПРЕМА СРПСТВУ И ХРВАТСТВУ

С ПИСМОМ ЈЕДНОГА СРПСКОГ ПУКОВНИКА

Пробачено ми је, да је метода, коју сам употребио издајући на свет „Песме Петра Прерадовића“¹⁾ несавремена, наивна и да је нема у књизи и у науци других народа.²⁾ Тако је речено, али ничим недоказано. Моја је метода међутим била, да покажем истину, да изнесем песме Петра Прерадовића онако, како их је он написао (без исправака, које су учинили по његовој смрти његови приређивачи, да би му песме добиле што „хрватскији“ вид) и да Прерадовића прикажем онаким, какав је и био. То се није допало ни Хрватима ни Србима, и једни су и други за aut-aut, само што су Срби, као она мајка у познатој Соломоновој причи, више склоњени, да Прерадовића целога предаду Хрватима, по да га полове. Али се Прерадовић не може нити отети, нити поклонити. Извршене се чиниенце не могу начинити неизвршеним, а исказана чувства у његовој појезији неисказаним, нити се она сад могу мењати (осим фалзификујући). — Петар Прерадовић је Србин, православне вере.³⁾ Досад се мислило, да је у војној академији у Wiener Neustadt-у прешао у католичку веру, ну директних доказа за то немамо засада,⁴⁾ — али то, да ли је прешао у католичку веру или није, не може утицати на његово порекло никако, а може бити од утицаја на касније догађаје у његову животу; свакако ће пак више утицаја имати то, што се католичкињом оженио и први, а, по свој прилици, и други пут. Прву је песму написао на наваљивање Србина Спире Димитровића Котаранина, у којој спомиње искључиво *српско* име, и то неколико пута, и *никоје друго*; у свом даљем развоју он се сматра чланом народа југословенскога са једним књижевним именом, Срба и Хрвата, и не прави разлике међу њима. У својим је песмама напојен више традицијама српским по хрватским, у писмима и у другим својим издавама час се очитује Србином, час је — нарочито у каснијим годинама — на страни Хрвата, час неће да зна

1) В. Песме Петра Прерадовића са уводом, тумачом и речником. Београд 1902. Издање књижарице В. Валожића.

2) В. Обзор за 1902. бр. 77.

3) В. о томе „Нови Васпитац“ Миле Пешковића за год. 1889. св. 8. стр. 245.

4) В. у „Србобрану“ за 1902. год. бр. 21. поднаставак „Још нешто о Петру Прерадовићу“ од Ђ. В. — Дала истраживања по овој ствари нишеће се касније. — Један познат и признат Хрват, кога веома ценим, Прерадовићев пријатељ, причао ми је, да је, колико се сећа, пињао у Бечу у Прерадовићевој спаваћој соби над постолом православног матера Божију.

ни за какву разлику између Срба и Хрвата.⁵⁾ То су факти, које не може нико потрети, нити има икаквих доказа, којим би се могли оборити, јер — ewig still steht die Vergangenheit. Ти се факти могу тумачити, правдати или нападати, али побити — никако.

Свакако да је мало Прерадовићевих изјава из последњих година, у којим би се он очитовао Србином. Ну то није стога, што таквих изјава није никако ни било, већ зато, што су Срби збиља напустили Прерадовића, те га готово сасвим и из вида изгубили (а бесумње је то напуштање морало утицати на човека пуна осетљивости, и сасвим је природно, да су те изјаве морале бити у то доба ређе). Па и ако се српском народу може с правом баш с Прерадовим речима довикнути:

„О мој роде, но том вр'једном сину,
Ти саср'јеш с навадна немара“,

ипак се морамо Петру Прерадовићу, и опет његовим речима, поклонити:

„Слава њему, уз све јаде своје,
Да ти ипак вјеран остао је!“

Истина је, што сте сазнали од мог друга и пријатеља г. Александра Протића, пуковника у пензији, да сам се 1868. године састао, у Бруку, са нашим песником, ђенералом Петром Прерадовићем, приликом маневара аустријске војске.

Тај састанак био је сасвим *случајан*.

Ми, српски официри (нас 12), послати на маневре, пошто смо се, при доласку у Брук, јавили пок. надвојводи Албрехту и пок. Маројичићу, фелдцајтмајестору, као главним лицима, добили смо за спроводнике — ордованс-официре — једног капетана II. класе и једног поручника, који су нас обавештавали о свему, што нам је било потребно, и махом се налазили уз нас мајоре, пок. Тодора Бојовића и мене, и уз наше остале другове, ниже официре, када смо били заједно.

Ова почасна пратња побудила нас је, да будемо врло обазриви у нашем говору и ошхођењу, и пажљиви, да не дамо узрока сумњи, да ми тражимо додира са знатнијим личностима славенске крви због политичких намера.

Ми смо морали бити обазриви у толико пре, што су

Беле-Кула (1902. г.)

И да је он збиља остао веран своје народу, сведочи и ово писмо поштованог г. Љубомира Узун-Мирковића, пуковника у пензији, које износимо као драгоцен прилог, да се Прерад Србином сматрао и у последњим годинама свога живота. Са мало више воље, не за народну ствар но за *истину*, могло би се и више оваквих изјава наћи, — оне нам додуше не би ништа ново у том погледу показале, но би само још може бити могле послужити, не да се неверне Томе увере, но да Томе, које знају и верују, ипак једном отворено истини и у очи погледају.

Поменуто писмо гласи од речи до речи:

Господине Професоре,

Врло радо вам одговарам на ваше писмо од 3. ов. месеца.

⁵⁾ Потврде за ово у уводу „Песма Петра Прерадовића“ (Београд 1903.) и у Гради за повјест књижевности хрватске, Zagreb 1897.

у логору биле и две регименте „Хрвата“, који су нас врло симпатично поздрављали у пролазу кроз њихове редове, и, полугласно, чисто српски говорили за нама: „*Наши официри, — наши официри!*“

Због нашег достојанственог понашања и одличног држања, ми смо примани свуда и од свију предузетљиво и са уважањем тако, да смо били предмет пажње и највиших личности и остале војске.

Из овога можете видети, зашто ја нисам нарочито тражио прилике за засебан састанак са ђенералом Прерадовићем, пошто ни један од нас није правио познанства са једним или другим, мањ ако је случајно дошао с киме у непосредну близину.

Мој *случајни* састанак са пок. Прерадовићем био је једнога дана на самом маневру.

Пок. Ђенерал Родик имао је задатак, прешав са својом дивизијом Дунаво, да нападне са источне стране на Брук, као слагалиште хране и ратних потреба, и да га заузме. — Ђенерал Рудф имао је опет задатак, са својом дивизијом да стане на пут Ђенералу Родићу, да одбрани Брук и да га нагна на одступање патраг преко Дунава.

Ја сам јахао у свити Ђенерала Рува, да бих могао видети његов распоред трупа и начин његове одбране Брука.

То јахање — у касу — трајало је скоро пуна два часа, и десно сам се на левом крилу одбранбене трупе, којом је командовао Ђенерал Прерадовић, у оно време, када је Ђенерал Родик кренуо целу своју дивизију са виса на јурин, у смакнутим колонама, противу тог левог крила. — Био сам у близини Ђенерала Прерадовића на 3—4 корака.

Да не описујем даљи ток маневра, већ да вам одговорим на ваше питање: „Шта сам том приликом сазнао од њега — пок. Прерадовића — и о њему, нарочито о његовим националним изјавама т. ј. да ли се он за Србина сматрао и као такав и издавао?“

Пре но што одговорим на то питање, морам навести један догађај, који је био узрок, да се он сам, и без мог питања, изрази о себи и својој националности!

Чим је се кренула дивизија Родичева на јурин с виса, дотрчао је на коњу један Ђенералштабни капетан на лево крило, и почео је викати на једног — Прерадовићу потчињеног — мајора, због распореда војске, тако арогантно и безобзирно, као да ту и није Ђенерал Прерадовић.

Мене је то дрско и невојничко држање капетаново тако изненадило, да сам забезекнуто и с чуђењем гледао час у капетана час у Ђенерала Прерадовића, који је изгледао блед као крпа од узбуђења, и силом угушивао гнев у себи, уздржавајући се да не проговори ни једне речи.

Кад се је одмакао онај капетан, Ђенерал Прерадовић дао је одушку својим осећајима говорећи мени ове речи:

„Тако је то, мој брате Србине! Ма где да смо ми Срби, свуда морамо трипти!!!“

То су Прерадовићеве речи, које је изговорио мени лично — српском мајору — леним српским говором као Србин брату Србину.

Успомена на арогантно и безобзирно понашање капетаново, и на речи пок. Прерадовића, дубоко је урезана у моје памћење, и сада, после 33 године, стоји ми пред умним очима елика и једног и другог тако жива, као да се ово јуче догодило.

Са оним речима пок. Прерадовић дао је сам изјаву о себи и својим националним осећајима, да се никако не може сумњати, да је он као Србин живео, српски деловао, српски мислио, и као Србин трпио ароганцију једног капетана од владајуће немачке расе.

Господине Професоре, то је одговор на ваша питања. Ако вам је потребно, да ово моје писмо изнесете на јавност, ја вас овлашћујем да то можете учинити кад год хоћете.

С одличним поштовањем

5. априла 1902. год.
у Београду.

Љ. Узун-Мирковић
Писменик у Београду.

Ово лепо и интересно писмо уваженога г. пуковника заиста је карактеристично у многим погледу, и без сумње ће бити људи, који ће много што-шта из њега ишчитати. Ситуација, у којој је био Прерадовић, и изјава, у њој учињена, тако су природно приказане, да ће сваки, ко се мало дубље бавио Прерадовићем, одмах га у њима упознати. Оваки ће прилози добро доћи свакоме, ко се буде бавио карактеристиком Прерадовићевом, тим пре, што и тако имамо врло мало забележених података о њему као војнику, а знамо поуздано, да су му многе неприлике чињене (н. пр. од пок. Маројичића), да је и стога незадовољан био војном службом и да се често у својим писмима и иначе јадо својим пријатељима због тога.

Ни овај прилог, као ни моји ранији радови по овој ствари, немају намеру, да Петра Прерадовића прикажу искључиво као Србина. Онима, који су за aut-aut не могу угодити просто зато, што Прерадовић није био такав, што се то с чињеницама не слаже. Прерадовић је био песник, и за одређивање његове народности мора бити пре свега одлучна његова појезија, скроз национална, која садржи језгру његова чуства. А та нам језгра очито показује, — и опет морам рећи — да се Прерадовић сматрао као члан *целине* нашега народа (или, ако хоћете, и наших народа) са једним књижевним језиком. Што сам изнео податке и доказе за његово Српство, то је само зато, што се то досада врло брижљиво затајивало и прикривало, а Прерадовић приказивао једнострано т. ј. онако, какав он није био, — а сад, кад се ти податци и докази обелодањују, неким се свиди, да турају главу у песак и вичу, да их нема, јер они неће да их виде. Не треба нам бољег доказа, па да се уверимо, са колико се мало отворености и искрености ради у нашој, српској и хрватској, књижевности. Имамо *један* књижеван језик, хоћемо да су народне умотворине *заједничка* тековина, приказујемо *уједно* развој наше књижевности (јер ни једни ни други не можемо без Дубровчана, без Вука, без Даничића и др.), а кад у једном књижевнику заиста видимо то јединство *остварено*, онда смо готови, да се свим средствима послужимо, да то јединство поречемо или изопачимо. И тако видимо, како се *велике* идеје разбијају о *мале* људе, али не да пропаду, но да се поврате, кад дочекају ново, боље поколење, које ће их моћи понети.

Милан Шевић

ЈЕДНОМ С ЈЕСЕНИ...

ПРИПОВЕТКА ИСКУСНОГ ЧОВЕКА

— МАКСИМ ГОРКИ —

Једном с јесени бејаш у веома незгодном и непријатном положају. Тек што сам био стигао у варош, где ме није нико познавао, а у цену нисам имао ни пребијене наре. Нисам знао где ћу склонити главу.

Пошто сам продао све од одећа без чега се може, да бих бар за прве дане обезбедио себи опстанак, упутих

се из града у оближње место Ушће. Тамо је било пристаниште, па је кинтео раднички живот за време пловидбе, али сада, при крају месеца октобра, владала је мртва тишина.

Гацајући по мокроне песку и жељно тражећи погледом у њему ништа што би се могло појести, лутао сам поред празних здања и малих пиљарница. Мислио сам како је то добро кад је човек сит . . .

У садашњем културном стању лакше је утолити душевну глад него ли телесну. Идете улицом, вас окружавају приличне куће по спољашности и јамачно лепо намештене изнутра. Оне изазивају код вас пријатне мисли о архитектури, о хигијени и о многим другим мудрим и високим стварима. Ви сретате укусно и топло одевене људе, који су учтиви, јер се увек уклањају од вас веома деликатно; не желе да примете жалосни факт, да ви уопште живите. Кунем вам се Богом, да се душа гладнога човека свагда боље и здравије храни од душе ситога. Ево тезе из које се може доћи до веома оштроумнога закључка у корист ситих! . . .

. . . Пала је ноћ. Киша је ударала и са севера је људливо дувао ветар. Ветар је звијукао кроз празне дућаниће и пиљарнице, лупао је у затворене прозоре гостионичке, играо се с реком и истеривао њене запенушене таласе на пешчану обалу; а таласи су се подизали као у мала брдашца, трчали један за другим у мутну даљину живо скачући један преко другога . . . Изгледало је, да је река остила да јој се приближује зима, па је од страха бегала некуд да је не окује лед који јој је северни ветар могао донети те исте ноћи. Небо је било мрачно и изгледало је тешко као туч, а из њега су без престанка падале ситне капице кише да их је тешко било оку опазити. Ову жалосну, природну елгију допуњавале су две изломљене врбе међу којима је лежао преврнути чамац.

Преврнути чамац с проломљеним дном и два обнажена, жалосна, стара дрвета . . . Све је око мене било разрушено, пусто и мртво, а небо још без престанка пролева своје сузе. Мрак је био тако страشان, да ми се чинило, да ће скоро све помрети, да ћу остати у животу само ја једини, али да и мене очекује хладна смрт.

А тада ми је било осамнаест година. То је прекрасно доба!

Ишао сам, ишао по хладноме и влажном песку и цвекотом зуба изводно арију у част глади и хладноће. Обилазио сам једну пиљарницу не бих ли наишао што за јело, али ми се одједном пред очима појави згурена фигура у женском оделу. Мокре хаљине прилепљене су биле по сагнутој грбачи. Стадох и гледах шта ради. Копала је рукама песак испод једне пиљарнице.

— Шта радиш то? упитих је и чучних крај ње.

Она се трже, лако узвикну и скочи на ноге. Кад је устала и погледала на мене неколеченим крупним плавим очима, пуних страха, видео сам да је то девојка мојих година. На жалост, њено лепушкasto лице шарале су три крупне модрице. И ако су биле врло пропорционално

распоређене — једна на повијама а две под очима, ипак су јој квариле лице, јер се у тој симетрији онажала рука вештака која се добро научила да квари људска лица.

Девојка ме гледала, а страх јој се постепено гасио у очима . . . Отресе песак с руке, поправи махраму на глави, најези се и рече:

— Ти би, бој се, такође хтео да једеш? . . . Деде копај! . . . ја сам се уморила. Овде, рече показујући главом на пиљарницу: мора бити да има хлеба . . . а можда и кобасице. Ова пиљарница још тргује . . .

Почех копати. Она је неко време стајала и гледала у мене, па после седе и поче ми помагати . . .

Радили смо ћутећи. Не могу сада рећи, да ли сам онда мислио о криминалном кодексу, о моралу, о праву поседничком и о многим другим стварима којих се треба вазда сећати, по мишљењу зналаца. Желећи да будем што ближе истине, морам признати, да сам у томе тренутку толико био заузет поткопавањем пиљарнице, да нисам могао мислити ни о чему другоме сем о томе шта ће бити у ној . . .

Мрак се све више хватао, а влажна и хладна магла све јаче се згушњавала око нас. Таласи су плускивали некако потмуло, а киша је добовала по дрвеном крову пиљарнице звучније и чешће . . . Негде већ зазвижда писак ноћнога стражара . . .

— Има ли пода? тихо ме запита помоћница. Ја је нисам разумео, па сам ћутао . . .

— Питам те — има ли пиљарница пода? Ако има, онда узалудан нам је посао. Ископаћемо јаму, па се суслестити с дебелим даскама . . . Како да их извучемо? Боље ће бити да катанац сломијемо . . . слаб је . . .

Озбиљне идеје ретко посећују женске главе, али, као што видите, ипак посећују . . . Ја сам вазда ценно озбиљне идеје и вазда сам се старао да се користим њима у колико се то може.

Нашинах катанац, тргох га и ишчупах заједно с резом . . . Моја саучасница одмах се преви као змија и кроз четвртасту рупу уђе у пиљарницу. Отуда ми викну с одобрењем:

— Браво!

Најмања похвала женска дража ми је од похвале људске, па макар људи били лепоречи као сви стари и нови беседници скупа. Но онда сам био мање љубазан него сада и не обраћајући најљу на комплимент своје другарице, упитих је са страхом кратко:

— Има ли што?

Она ми поче монотono ређати своја открића:

— Корпа с боцама . . . Празне вреће . . . Кишобран . . . Канта . . .

Ништа се од тога није могло појести. Осећао сам, да ми се нада гаси . . . Одједанпут радосно узвикну:

— Ах, ево га! . . .

— Ко?

— Хлеб . . . Само је влажан . . . Држи!

К мојим ногама долете хлеб а за њим и она, моја јуначна другарица. Ја одломих комад, гурнух га у уста и почех јести.

— Дедер, дај и мени... Морам се одавде мицати. Куда ћемо? Она поче да звера по тами на све четири стране... Бејаше мрачно, влажно, немирно...

— Ено онамо преврнути чамац... Хоћемо ли тамо?

— Хајдемо! Пођосмо ломећи свој плен и пунећи њиме уста... Киша је падала силније, река је стењала, а неко је звиждао негде... Изгледало је, да се неко велики, што се никог не боји, издевао над земаљским редом, над овом јесењом ноћи и над нама, јунацима њеним... Срце се јежило од овога звиждања, али сам ипак непрестано јео; јела је и она идући с моје леве стране.

— Како ти је име? запитих је и сам не знам зашто.

— Наташа, одговори она кратко, жвачући гласно и звучно.

Погледах је и срце ми се следи. Измених правац погледу, погледах у таму и учини ми се, да ми се пронична вушка судбине моје осмејкује заговетно и хладно...

* * *

... По преврнутоме чамцу тупкарала је киша без престанка и изазивала тужне мисли. Ветар је фијукао улазећи кроз проваљено дно, где је трештала немирним и жалосним тоном једна љуска. Плесак таласа звучао је тако једнолико и тако неутешно, као да је причао о нечему одвратном, од чега би се хтело утећи, али о чему се ипак мора зборити. Плесак кише спајао се с плеском таласа, те се над чамцем дизао некакав дугачки, бескрајни уздах, тешки уздах уврећене и уморене земље, што се светло и топло лето замени влажном и магловитом јесени. Без престанка лутао је ветар поврх пустих обала и запенушене реке, лутао и певао жалосну песму...

Под чамцем није било никакве удобности; било је тесно, калаво, а кроз пробивено дно сипале су ситне хладне капље кише... улазиле хладне струје ветра... Ми смо седели, ћутали и дрхтали од хладноће. Сећам се, дремало ми се. Наташа се била прибила леђима о дно чамца, скућивши ноге, руке и главу у клупко.

Држећи рукама колена и ослањајући се брадом о њих, она је гледала раширеним очима реку... На белом лицу са модрицама очи су изгледале веома велике, огромне. Није се мрдала и ћутала је. Ја се почех бојати од своје сусетке... Хтео сам почети разговор с њоме, али нисам знао како.

Она сама поче.

— Ах, како је ужасан живот!... разговетно рече уверљивим тоном.

Али то не бејаше туговање. У њеним речима било је толико равнодушности, да није било места за јадиковање. Она је помислила како је умела, дошла до извеснога закључка и мени га открила. Нисам јој се могао противити а да не противуречим себи самоме, па сам ћутао. Она, као да ме није опајала, продужи седећи непокретно:

— Да је бар да се линше... или... Сад је Наташа већ говорила тихо и замисљено, али ипак није било ни трага од тужбе. Види се, да је она мислећи о животу погледала на саму себе и дошла до уверења, да се може избавити од издевања живота над њом само ако „линше“.

Мени је било тешко, веома тешко од њене тако јасне мисли. Осећао сам, ако почнем што да зборим, заплакаћу... Пред женском да плачем била би срамота, па још кад она сама не плаче! Рених се да и ја што кажем.

— Ко те то истукао? запитих ја, кад већ нисам могао ништа паметније ни пажљивије смислити.

— Пашка... одговори она отворено.

— Ко је то?

— Мој момак... Пекар један...

— Вије ли те често?

— Чим се напије... Често!

Одмах ми се примаче и поче причати о себи, Пашки и њиховим односима. Изашло је, да је она „девојка, која“... а он пекар који има риђе брке и лепо свира у хармонику. Он јој је долазио често и врло јој се допао, јер је био весео и одевао се чисто. Капут му је коштао око четрдесет динара, а чизме су му биле „на боре“... Из тих разлога она се залубила у њега и постала „кредиторка“ његова. Он је узимао од ње новац што су јој давали гости на слаткише и пио на рачун њен. Али то је ништа, но он је почео да се „петља“ и с другим девојкама...

— Зар то није за мене увреда? Нисам гора од других... Подлац — он се сирда са мном. Прекјуче молим газдарицу, да ме пусти да прошетам; одем к њему, кад код њега седи пијана Дуња. Био је љепоуо. Велим му: „Ти си подлац! Подлац! Битанга!“ Он ме испребија. То још не мари, али ми поцена одећу!... Шта ћу сад? Како да се јавим газдарици? Све је поценао: и сукуљу, и реклу... двадесет динара је коштала!... и мараму... Боже, шта да радим?! зашита тужним сасушеним гласом.

Ветар је фијукао силније и хладније... Моји зуби опет почеже да цвокоћу. Она се такође била најезила и примакла толико близу, да сам и у мраку видео сјај њених очију...

— Сви сте ви људи битанге. Згњавила бих вас, уништила бих вас... Да неко од вас издише преда мном... у лице би му плунула, не бих пожалила! Подли створови! Удварају се, мољакају, врте репом чао пси, па кад им се преда каква будала: готово! Одмах је баците под ноге... Скотови неваљали...

Псовала је она веома разноврсно, али у њеним речима нисам могао опазити ни јаке мржње ни силне злобе. Уопште, тои речи није одговарао њихову садржају и глас је био осетно сиромашан нагласцима.

Ипак то је на мене много силније утицало него ли најлепше и најверљивије несимистичне књиге и разне проповеди што сам читао и слушао много пута, па и дан-дани читам и слушам. Знате, то је због тога што је

самртничка агонија јача и природнија од најтачнијих и највештијих описивања смрти.

Ја сам се осећао рђаво више од хладноће него ли од речи своје сусетке по стану. Лагано почех шкргутати зубима, тешко уздисати и јечати.

Готово у истом тренутку осетих две хладне ручице. Једна се дотицала мога врата а друга је лежала на моме лицу. Завони немирни, тихи и нежни глас:

— Шта ти је?

Готов бејаш да мислим, да ме пита ко други а не Наташа која је пре неколико минута говорила, да су људи подлаци и да им жели пропаст. Она поче брзо:

— Шта ти је? А? Је ли ти хладно? Ти хоћеш да се смрзнеш? Ах, какав си! Седиш и ћутиш... као... Што ми не кажеш да ти је хладно?!... Ах!... Лежи на земљу... опружи се... и ја ћу лећи... овако! Сад ме загрли рукама... јаче... Тако. Мора бити да ти је топлије. После ћемо леђима једно друго... Да ако некако проведемо ноћ... Да се не пијаниш ти? Да те нису с места отерали?... Не мари!...

Она ме тешила... Храбрила...

Нека сам тринут проклет! Колико је било пронице у овоме факту! Замислите! И ја сам тада озбиљно водно бригу о судбини човечанства, сањао о реорганизацији друштвеног поретка, о политичким превратима, читао разне, ђаволски мудре књиге чија је дубина, сигуран сам, била недокучна за саме њихове писце; ја сам у то време спремао из себе „крупну активну друштвену силу“. Мени се чак чинило, да сам у неколико достигао свој задатак; у најмању руку уображавао сам, да имам особита права на опстанак као за живот потребна величина која ће одиграти важну историјску улогу! И баш мене да загрева својим телом жена што с њим тргује; да ме спасава несрећни, забачени, испребијани створ коме нема ни места ни цене у животу и за кога се ја нисам раније сетио да му помажем, а и да сам се сетио, тешко да бих му умео притећи у помоћ чиме.

Ах, готов сам био да мислим, да се све то збивало у сну, у глумом, тешком сну...

Авај! нисам могао тако мислити, јер су на мене падале ситне хладне капље кишне, стискала ме својим грудима женска, оживљавала ме својим и ако мало ракијом проникнутим дахом... Фијукао је и стењао ветар, ромњала кнаша, плескали таласи, а ми се приближи једно уз друго, али смо ипак дрхтали од хладноће. Све је то било потпуно реално, али ја чврсто верујем, да нико није видео још тако рђав сав као што је ова стварност.

Наташа је једнако говорила о нечему, говорила је тако умиљато, са таким саучешћем како само жене могу. Под утицајем њених наивних и нежних речи у мени поче да тња некакав огањ и да се криви моје срце.

Тад из мојих очију потекоше сузе, те опраше моје срце од велике злобе, мржње, пакости, глумости и нечистоте, што се до ове ноћи беше нагомилало у њему... Наташа ме тешила:

— Нека, не јекњи, драги! Умири се! Умири се! Бог ће помоћи, па ћеш оздравити, и наћи службу... добро ће бити...

И једнако ме љубила... љубила ме много, безбројно топло... То су били први женски пољупци што ми их је живот примио и они су били најбољи, јер сви други доцнијега доба скупо су ме коштали и баш ми ништа нису давали.

— Нека, доста си плакао! Баш си чудноват! Ако не нађеш место, ја ћу те сутра наместити!... као кроза сав слушао сам њен тихи уверљиви шапат.

... До зоре смо лежали једно поред другога.

Кад је свануло изашли смо испод чамца и пошли у варош... Пријатељски смо се опростили и више се никад нисмо видели. По године сам тражио по страћарама ову милу Наташу с којом сам провео описану ноћ једном с јесени, али узалуд...

Ако је умрла — а то би тако за њу било добро! — нек у миру почива! Ако је жива, нек јој је мирна душа!... Нек се не буди душа њена, нек се не сећа свога пада... јер би то било излившино и без сваке користи за живот патнички.

С руског превео

М. П. Цемовић

ТАЈНЕ СВЕТЛОСНОГА ЗРАКА

— ФИЗИЧКА СКИЦА —

Светлост, та небом рођена природна сила која одржава сав органски живот, која игра скоро непојамну улогу у одржању свега живота у природи, у стварачком утицају целе васпоне — показује испитивачком духу човечјем још безбројно нових загонетака. А и оно што до сада знамо о њеној природи толико је величанствено, да се морамо дивити онако особитим појавама светлоснога зрака, од којих ћемо неке најзанимљивије овде прегледати.

У ствари и нема ни једне природне силе која би нам онако јасно показивала на хиљаде чуда свога дејства као што то може зрак светлосни. Он чини да видимо предмете око себе, да видимо зелене горе и сине море; он износи природне појаве у чаробним бојама, те видимо плаво небо и ејајне звезде по њему; он носи наше мисли високо до Утешитеља и чини да видимо своје миле и драге — он нам открива цео свет!

Тако разноврсне услуге, што нам их светли зрак чини, за цело су тако многобројне и тако велике, да им се мисаони човек мора дивити! Желите ли познати начин којим светли зрак све то постиже, желите ли сазнати ту тајну његову — ја ћу вам у овом чланку само показати пут којим треба ићи, да би жеље своје остварили. Учени људи тврде, да у свету има нека фина, врло фина материја, коју називају етер а која је много хиљада пута финија од ваздуха, те је с тога ми не можемо ни опајати

нашим чулима. Ну тај етар испуњује сваки простор, цео свет и целу васиону. Због те финоће продире он кроз сваки предмет на и кроз најчвршћа тела која су кроз шуљикава, ма да ми те шуљике нисмо у стању ни смотрити, јер су и сувине мајушне. Он продире кроз тела од прилике онако као што ветар продире кроз лишће на дрвећу. Дође ли тај етар буди којим узроком у извесно стање треперења — тада га очима опажамо у облику светлосног зрака, као год што слично томе опажамо ушима треперење ваздуха као звук.

Можете ли схватити ужасну брзину треперења светлосног зрака кад вам кажем да се то кретање преноси у простору по 300 хиљада километара у једној секунди времена? Још мање можемо себи представити ону тајанствену брзину, којом трепере таласи етрови, кад на пр. у појави црвене светлости свака честица етра направи у једној секунди времена по 395 билијона таласа, у плавој светлости тај је број таласа још много већи, а највећи у љубичастој. У самој ствари, наше око види та брза таласања само није у стању да ту разабере покрет, већ то опажа као бојену светлост! Таласи тога покрета нису онако велики и видни као таласи на води, већ су на против врло ситни: $133 \frac{1}{3}$ таласа црвене светлости, поредани у продужењу један до другог чине један цео — милиметар! Таласи код плавих и љубичастих зракова још су ситнији. Узрок разној боји светлости јесте у величини и брзини треперења етрових таласа. У зраку Сунчеве светлости помешани су различити таласи треперења етра а има се начина, да се они одвоје сваки по својој величини и брзини. То је средство у стакленој призми. Кад се светлосни зрак пропустити кроз призму, добија се с друге стране бојена пантљика од низа дугиних боја (т. зв. спектар). У том низу светлосних боја и пиваса гледа наше око одејај знакова стварног света, природе.

То се односи само на онај део природних појава, за које смо ми у стању дознати чулом вида. Али то чуло није у стању да опази и све друге светлосне зракове већ је својим склоном упућено само на један мали, ограничени део појава, док му је други део тих појава потпуно ускраћен.

Из овога већ се може видети, да постоји и невидљива светлост. Кад се бојена пантљика, добивена стакленом призмом (спектар) изближе испитује, види се да је састављена од низа познатих дугиних боја, које су ограничене с једне стране црвеним, а с друге љубичастим бојеним зрацима. Ну физичари су доказали, да има још по један светлосни део и испод црвених и иза љубичастих зракова спектара. Те светлосне зраке наше око не може више опажати, али се они ипак обелодањују у разноликим физичким и хемиским појавама, а разликују се од видљивих светлосних зракова само тиме што је брзина етрових треперења или сувине незнатна (испод црвене боје) или велика (изнад љубичасте) те не могу никакав утисак учинити на наше око.

Да би пак могли прићи објашњењу некојих по све чудноватих открића, учињених на пољу особите природе светлости, морају се читаоци претходно упознати са једним интересантним елементом, који је назват *селен*, а пронашао га шведски хемичар Берцелијус. То је мрка, лака материја, који се топи при умереној топлоти, а при хлађењу кристалише. Између других особина, селен се одликује и тиме што је још електрични спроводник, то значи, да он чини јак отпор електричној струји, кад се она кроза њ пропуса.

Америкашки електричар *Мај* (May) пронашао је, да тај отпор бива слабији, кад се селен изложи светлосном зраку, и то у толико више, у колико је јаче осветљење. Отпор пак тај постаје јачи, чим се удеси да струја у мраку утиче на селен. На овој је особини саградио свој фотометар (справу за мерење јачине светлости) *Вернер Сименс* у Берлину. Пошто је око врло неподесно за оцењивање светлосних извора, пронашао је он инструменат, састављен од једне електричне батерије, у чијој је спроводној жици уметнут комадић селена и једна магнетна игла, која својим скретањем показује јачину електричне струје. Према томе, да ли је селен јаче или слабије осветљен, мења се и његова подобност за спровођење електрицитета, па дакле и јачина саме струје а с тим и положај магнетне игле, силомоу које се одмах може прочитати степен јачине светлости, као год што се степен температуре чита на термометру.

Још интересантија открића са селеном учинио је америкашки проналазач професор *Грахам Бел*. Он је нашао, да је селенова особина променљивости електричне спроводности под утицајем светлости и мрака — сасвим тренутна појава. Тако је Бел дошао на мисао, да оне нагале промене електричне струје при брзој измени светлости и мрака, учини да се могу чути помоћу телефона, па је и уснео у томе. Пред комадићем селена, који је био придодат спроводној жици из једне електричне батерије, утврдио је штит који се могао окретати, а чији је обод пробушен. Кад се пусти светлост на пробушени обод штита, па се овај стане окретати, онда је селен био изложен наглој промени светлости и мрака. У тој прилици чуо се јасан тон на телефону, који је био спојен са тим апаратом. Тон је био у толико виши и јачи у колико се штит брже окретао.

То откриће готово невероватног факта, да се силомоу светлости могу добити тонови, довело је до још чудноватијих опажања. Прво је на основу тога открића Бел пронашао апарат за говор помоћу светлости — фотофон. И раније се служило светлосним зраком као средством за споразум на даљину у случајевима где није било могуће поставити електрични спроводник. Нарочито су се том светлосном телеграфом служили Енглези у својим колонијским ратовима, па и сада у бурском рату. У тој се прилици употребљава издубено огледало, силомоу којег се дуже и краће трајање светлости шаље на даљину, те се тако могу знацима азбуке, састављене од тачака и пауза као што је у Морзеовој телеграфији, саопштавати речи и реченице. Сасвим је то друкче са Беловим апаратом, са којим се успело спровести на даљину изговорене речи, као и са телефоном, а помоћу светлосног зрака. То бива на овај начин: Онај који говори има левак за уста (као и код телефона); доњи отвор тога левка има мало у поле окренуто огледалце од врло фино и танке плочице, које тај отвор и затвора. Кад се светлост са каквог јаког светлосног извора (с велике петролејске лампе и т. д.) пусти кроз сочиво на огледалце па се у усни левак говори, онда огледалце стане треперити и то према звуку изговорених речи, те тако постаје при тим наглим узастопним променама краће и дуже светлосцање, као светлосне варијације. Те варијације скупљају се другим једним сочивом и шаљу у даљину ка другој стацији где падају у издубено огледало, у чијој се средини находи комадић селена, који добивену варијацију у телефону, спојеном са електричном струјом претвара у тонове, који понављају речи изговорене у првој стацији, онако исто као што то бива и код

обичног телефона, само с том разликом, што овде није спроводник жица већ сам светлосни зрак.

При овим огледима још је проф. Бел опазио, да поменути особину нема само селен, већ и готово све друге материје у мањој мери на пр. злато, сребро, гвожђе, цинк, слонова кост, гутанерка, дрво, стакло и т. д. Сва та тела потпомажу да се при наглим изменама светлости и мрака чује извесан тон. Шта више, није више био потребан ни телефон, да би се могли чути изазвани тонови већ се они могу чути и кад се ухо просто наслони на тело на које ударају нагло непрекидани светлосни зраци. А најинтересантније је, да се те особите појаве светлосних зракова збивају и онда кад им се на пут стави непрозрачан раствор стинсе и сумпор-угљеника. Чак и кроз потпуно непрозрачну плочу од гутаперке још пролазе светлосни зраци и изазивају звучне појаве на телима. То бива и кад је даљина од више метара.

Да је утицање светлости ограничено само на појаве које се збивају на површини тела, на би ипак привлачиле нашу пажњу и задовољавале нас; али шта ћете рећи на то, кад вам кажем, да је светлост у стању да продре и кроз унутрашњост за нас непрозрачних тела? Наша претставка те природне силе добија онда једно сасвим ново обележје и доводи нас до још чудноватијих открића! Та је открића учинио пре десетак година прослављени немачки физичар *Хери*, а који је врло рано преминуо. Тај бенијални научник пуштао је између два цилиндрична издубена огледала, намештена једно према другом, електричне варице, на је тако потврдио један факат, на који се и иначе помињало, да *невидљиви електрични зраци* показују у свему исте особине као и обични светлосни зраци на пр. особине одбијања, преламања, савијања и т. д. И они пролазе кроз потпуно непрозрачна тела, хартију, дрва, зидове итд. Да би се на пр. показали појави преламања електричних зракова узима се сочиво од тврде смоле, која ипаче не пропушта никакав светлосни зрак. Чак се успело показати, да они имају исту брзину простирања као и светлосни зраци. Само је величина њихових етерских таласа у поређењу са величином обичних, светлосних таласа, врло огромна. Док светлосних таласа има на дужини од 1 милиметра на десет хиљада, дотле поједини електрични таласи имају дужину по неколико сантиметара па и по неколико метара!

На основу свих тих појава, данас се сматра као несумњиво да су: светлост, топлота и електрицитет идентичне појаве.

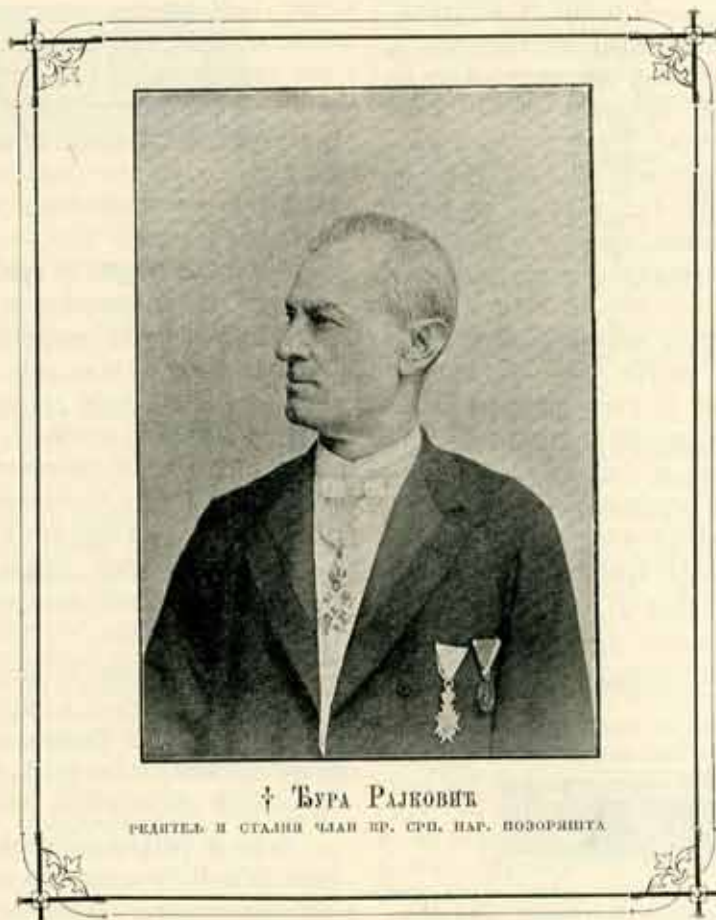
То се потврђује и различитим другим и врло значајним проналасцима. Тако је пронађена нека сасвим особита светлост која постаје кад пролази електрична струја кроз стаклену цев у којој се налази какав врло јако разређен гас или и сам ваздух. Та је светлост различите боје према природи гаса што се налази у цеви. Тако се на пр. у цеви са разређеним ваздухом јавља врло лепа плава боја, налик на цвет плавог ладолежа. Ако ли је ваздух у таквој цеви још већма и што је могуће више разређен, тако да нема ни један милионити део обичног притиска онда се при пропуштању струје види, како се из једне спроводне жице, затопљене у једном крају цеви, излажу неки слабо светли зраци, који изгледају најјејачији на супротној страни цеви. Под утицајем тих зракова светле дијамант, зелено ураново стакло и т. д. неком особитом светлошћу као да из њих непосредно избија светлост. Таква се светлост у науци назива *флуоресцентна светлост*.

Успело се, да се зраци, који се у таквој цеви јављају на врховима жице што доводи електричну струју, могу пренети и изван тога разређеног простора. То бива на тај начин, да се на једном месту стаклене цеви, где се зраци најинтензивније јављају, углави мали прозорчић од алуминијумова блеха. Кроз тај блех пролазе зраци из цеви и простиру се у околину, кроз ваздух, који их постепено слаби а најзад сасвим угаси. Ти зраци у науци називају се *катодски зраци*.

После овог сазнања, дошло је познато Рентгеново откриће сасвим нових зракова. Он је дакле доказао, да катодски зраци имају чудновату особину, да својим присуством изазивају појаву других зракова, које ми не видимо, а који пак пролазе без препрека јаче или слабије и кроз стаклене зидове и кроз скоро свако непрозрачно тело, а ако у том про-

стирању ти нови зраци наиђу на какво флуоресцентно тело — оно одмах стане светлити. Огледи су показали, да ти нови зраци немају ничега заједничког са светлосним зрацима. Они немају оних најважнијих особина светлосних зракова: преламање, одбијање, савијање и т. д. У појави тих зракова откривена је канда нека сасвим нова и врло загонетна сила природна!

У новије доба учињено је још једно важно откриће у области светлосног зрака: проналазак Д-ра Села у Шарлотенбургу, да се *може фотографисати у природним бојама*. Сама пак тежња, да се непосредно фотографисе у природним бојама, давнашња је готово исто онолико колико и сама фотографија у опште. Па ипак та лена тежња није била много задовољена ни до најновијег доба. Готово су људи већ били дигли руке од ње и остављали

† Ђура Рајковић

РЕДАКТОР И СТАЛНИ ЧЛАН КР. СРП. НАР. ПОЗОРИШТА

је решењу будућег доба. И као изненада, појави се Др. Сел са готовим делом, да је у ствари могао фотографским путем снимити предмете у њиховим природним бојама. На тај начин фотографисани букет цвећа имао је све природне боје цветова од пламеног црвенила руже до најфинијег зеленила трава, код којих су чак и у неколико сасушени врхови на снимку имали тачно онаку песту боју као и у природи. Веома су лепе и слике најшаренијих панатаја, паунова перја, лептирова и т. д. где су и она особита преливања боја тако живо и верно представљена, како то није у стању учинити ни кичица највештијег сликара!

При том фотографисању поступа се овако. Од предмета, који се жели снимити, добију се *по три снимка*, према основним бојама. Код првог се снимка пуне само црвени тонови боја, код другог жути, а код трећег плави. Сад се од та три самостална снимка праве слике на трима необично танким и провидним листићима који се обоје одговарајућим анилинским бојама. Кад се сад та три листића метну један на други тако, да се слике, које су на њима, сасвим тачно поклапају — добија се фотографска слика у природним бојама, па којој се виде чак и сви тонови боја којих има на самом предмету. Све то вреди само за снимање обичних предмета изузев живе створове. Како је за такво снимање потребно доста времена, то се у снимању живих предмета у томе налази на тешкоће. И сам проналазач Др. Сел и други труде се да се поједина снимања сведу на што краће трајање како би се могле добијати бојене фотографије и самих лица непосредно с природе.

Нема сумње, да се тим важним открићем знатно коракнуло ка сазнању практичних услуга, што нам их светлосни зрак може учинити. Тиме је откривена још једна тајна светлосног зрака, која у домену природном одиграва тако велику и важну улогу и посеведневно нас занима чудесима своје тајанствене радње, која се све већма обелодањује. Тиме нас наука уводи у простране радионице природне обасјане светлосним зраком, у чијој природи има још много тајанствености које очекују мисаона човека да их свету обелодани.

Цвети 1902.

Јеленко Михаиловић
професор.

Михаило Витковић. — Михаило Витковић, син православног пароха јегарског (рођен 14. (25.) августа 1778.), био је чувен адвокат пештански и књижевник српски и мађарски. Умро је у највећем жеку свога рада, љубљен и поштован и од Срба и од Мађара, 28. августа (9. септембра) 1829.

Витковићева је главна заслуга, што је он *први* упознао стран свет са нашим народним песмама, он је *први* њихов преводилац. Од 1821. год. јављају се његови преводи српских народних песама на мађарски, седам година после појаве прве Вукове песмарице. Осим тога он је и иначе радио на познавању и зближавању српског и мађарског народа, о чему сведоче и његове расправе на мађарском језику о Србима, о њихову имену, вери, историји, песништву.

Српски је много мање писао по мађарски. За живота је издао само једну књигу, „Спомен Милице“, а по летоцима растурене песме и прозне саставе — неке је од ових

радова написао и на мађарском језику — прикупио је већим делом Ђорђе Поповић и издао као 47. свеску Народне Библиотеке Браће Јовановића под насловом „Скупљени списи Михаила Витковића“. У истој је Библиотеци штампан и „Спомен Милице“ (св. 17.) и преведен са мађарског његов „Песников роман“ (св. 84. и 88.) После смрти Витковићеве штампане су и његове две преведене драме (оригинали су немачки).

1878. год. Мађари су прославили стогодишњицу Витковићева рођења у Јегри и на православни парохијски дом ставили плочу за спомен, да се у тој кући родно мађарски књижевник Михаило Витковић. Годину дана касније издао је Јосиф Сворењи „Дела Михаила Витковића“ у три књиге, са предговором, животописом песниковим и многим белешкама.

Овом приликом биће да се први пут приказује српској публици слика овога заслужног Србина, до које је „Нова Искра“ дошла добротом сиповца песниковог, г. Гаврила Витковића, професора у певизији. Оригинал се слике налази у Мађарској Академији, и из извештаја Академијина од 1872. год. види се, да ју је Академији поклатио у име своје и својих рођака Никола Витковић, адвокат (а као што један српски писац тврди, на нарочити захтев Академији). На оквиру је запис: Pinxit Donat 1813. aetatis picti 35, из кога сазнајемо, да је слику израдио Донат, кад је Витковићу било 35 година.

М. Ш.

Полагање Исуса у гроб (сликао Данијеле Креспи). — „Јосиф из Ариматеје, који бјеше ученик Исусов, крадом од страха јеврејског, моли Пилата да узме тијело Исусово, и допусти Пилат. Онда дође и узме тијело Исусово. А дође и Никодим, који прије долази к Исусу ноћу, и донесе помијешане смирице и алоја око сто литара. И узеше тијело Исусово, и обавише га платном с мирисима, као што је обичај у Јевреја да уклапавају. А бијаше близу овога мјеста, гдје бјеше разанет, врт и у врту гроб нов, у који нико никад не бјеше метнут. Ондје дакле петка ради јеврејског, јер бјеше близу гроб, метнуше Исуса“. (Јеванђ. по Јовану, гл. 19, стих 38—42).

Црква у Врању. — Већ по архитектури види се из ког је доба овај храм и за чијег је господарства подигнут. И ако је под Турцима било јединствених угледа за зидање храмова, ипак их Срби не смедоше дизати ни по чему сличне задужбинама српских царева и краљева.

Исус у Гетсиманијском врту (сликао Х. Хофман). — „Тада дође Исус с њима у село које се зове Гетсиманија, и рече ученицима: сједите ту док ја идем тамо да се помолим Богу. И узевши Петра и оба сина Зеведејева забрину се и поче тужити. Тада рече им Исус: жалосна је душа моја до смрти; почакајте овдје, и стражите са мном. И отишавши мало напе на лице своје молећи се и говорећи: оче мој! ако је могуће да ме мимоиђе чаша ова; али опет не како ја хоћу него како ти. — И дошавши к ученицима нађе их гдје спавају, и рече Петру: Зар не можете један час постражити са мном? Стражите и молите се Богу да не паднете у напаст; јер је дух срчан, али је тијело слабо. — Опет по други пут отиде и помоли се говорећи: оче мој! ако ме не може ова чаша мимоићи да је не пијем, нека буде воља твоја. — И дошавши нађе их опет гдје спавају; јер им бијаху очи отежале. И оставивши их опет оде трећи пут те се помоли говорећи оне исте рјечи“. (Јеванђ. по Матеју, гл. 26, ст. 36—44). —

Србин из Шибеника (сликао Мавес). — У прошлом броју донесосмо лик Српчета из Книна што га сачува дивна

кичица великог чешког сликара Манеса, а у овом броју доносимо одличан тин Србина из Шибеника, што га такође Манес забележи у своју сликарску књигу. —

Теле-Кула некад и сад. — Када је год. 1878. српска војска у Ниш ушла, на домаку његову стајала је бледа и тужна Теле-Кула окићена главама српских устаника, верних другова храброг Сињелића. Из ужасних дупља ове црне куле повањене су тада дубање српских бораца и уз велике почасте поконане. — Српска војска подигла је тада (1878. г.) кров више ове тужне куле, да сачува овај спо-

мен српског прегнућа и љубави за слободу. Али пре неколико година носрну овај кров, те српска влада подиже капелу у којој је олтар — Теле-Кула, а иконе — мрачне дупље у којима беху дичне главе заточника српске слободе. — Ко не осећа довољно српског народног поноса у себи, ко не зна шта је дужност Србинова, неке оде у ову светињу нашу: из душе ће му потећи најчистија молитва, а очи ће пролити сузе које перу од свега несрпског, те се душа прерађа и жели да ербује како су и наши стари ербовали.

Х Р О Н И К А

Јован Протић: Приповетка како се покојни поп Аврам Несторовић свадно са покојним Нестором Аврамовићем. — Мала Библиотека, св. 20 (број II, год. IV) У Мостару, 1902. Издање и штампана издавачке књижевнице Пахера и Кисића. Стр. 106 на 16°. Цијена 30 потура (40 пара дин.)

Наши хумористички писци радо завађају људе по својим причама. Изгледа као да су се угладали на Гогоља, који је, као што је познато, завадио двојицу снахија: Ивана Ивановића и Ивана Никифоровића. Само, како у нас нема снахија, наши писци су тражили ма какав „сталеж“ изнад простог сељака, јер сељака нису хтели дирати. (Ја л' не шћеме, ја ли не смедоше). И нашли су да ће им за ту сврху најбоље послужити попови. За што баш попови? Човек никад није поуздано уверен да наши хумористичари имају каквих нарочитих разлога кад се прихватају неког предмета за приповетку. На ипак, што су за свађање изабрали баш попове може се с приближно тачности погодити. Попови, пре свега, долазе у неку нарочиту врсту: ни народ ни интелигенција. Или, ако се хоће углађено да каже, они су пола народ, пола интелигенција; боље рећи понарођена интелигенција, нешто налик на посољено млеко. На онда, шалити се на рачун попова то је у неку руку бити веран традицији и писати у духу народне књижевности. Доста, народне умотворине не штеде пона; многа заједљива реч, многа пакосна прича, многа шаљива пословица или песмица иде на рачун попова. Можда то долази што је поп власт коју народ двоструко плаћа: посредно и непосредно. А човек је склон да виче на власт и да јој се мадко подсмехне. После, и попови су криви у многоме тој повици која се на њих диже. Баш одиста ретко се међу собом сасвим пријатељски слажу, па и ако се не свађају увек, а оно се пречају један на другог. Кажу, била су једном само двојица, па је опет онај један рекао кад су га запитали како живи: живео бих много боље, да нема оног угуреца. На онда, не поваша се сваки поп како доликује посреднику међу Богом и људма. Дешава се да у одежди благосиља људе, како би их после, кад остане у мантији, могао псовати. Или чим изиђе из цркве и остави јеванђеље, а он право у крчму, те се прихваћа за карте. Нека је свако поштовање честитим поповима — они не улазе у шаљиве приче. А Бога ми, ма колико да су наши хумористи склони да штрикају и грицкају ауторитет власти, не може им се много замерити за попове.

Ето, ту су сви сложни, колико год их има у нас те нешто вреде. Ту је пре свега и сам Сремац. И он се

чак усудио да завади два пона („Поп Кира и поп Спир“). Још пре њега Нушић је завадио неког пона са једним управником („Кикандонска посла“), али од њега се то могло и очекивати, јер су његова заједња некад далеко допирала. А још пре Нушића Глишић је завадио попа и учитеља, око неке јенне („Ни око шта“). Најпосле, мало пре Протића, Домановић је посвађао попа и учитеља, који су још уз то и браћа рођена („Браћа“).

И сад је дошао Г. Протић, да опет завади попа и учитеља, те да се испуни оно што је речно: три пут Бог помаже. Кажу да је Г. Протић и сам поп, али то не смета ништа. Изрека да „врапа врапа очи не вади“ важи за цело за врапе, па можда и за неке људе, али за попове, изгледа, да не може поднети као тачна.

Приповетка Г. Протића, по његовом изричном признању, имитација је Гогољеве приповетке о томе како се свадно Иван Ивановић са Иваном Никифоровићем. Као и већина имитација, приповетка Г. Протићева успева да до неке имитује форму излагања Гогољева, његове досетке, начин карактерисања личности, чак и имена личности (Аврам Несторовић и Нестор Аврамовић према Гогољевим именима у „Мртвим душама“ Киџа Мокијевић и Мокије Киџовић). Све то не чини главну вредност Гогољевих прича, али је интересантно што је оригиналан манир, сасвим различан од онога којим се писало до Гогоља. Кад се то све имитује, и кад та имитација није ни прва ни једина у нас, може се мислити да и тиме већ губи своју важност. На онда, све те досетке, сав онај специјалан реченични склоп, и она нарочита врста комичног приказивања што дају спољашње обележје Гогољевим причама, све је то постало у имитацији бледо, развучено, ослабљено, или претеривањем искварено. Онака се да је писцу стало до што јачег комичног ефекта, и да ради тога јури за досеткама, прави личности на силу смешним, тражи и међу изразима оне којима ће читаоце лакше насмејати. А све је то ипак неслободно, утегнуто у форму Гогољевског приповедачког тона, све је то несаобразно времену из кога је приповетка, личностима о којима је реч, њиховом друштвеном положају и националној природи. Писац није успео да имитујући Гогољу одстрани од личности и ситуација оне посебну руску духовну атмосферу, да их „носрби“, као што би старији наши књижевници направили. Он им је само променио места, и из руских губернија пренео их у наше крајеве, окруживши их једном групом чиновника, начинених у духу Гогољева „Ревизора“.

Него ипак, у самој суштини, Протић и Гогољ немају много заједности. Имитовати се може само облик, али не и сам дух приповетке. Гогољ није завадио своје снахије да направи себи и читаоцима веселу забаву. Гогољева шала није ни мало слатка; она је опорна, те купи уста у место да их развучи на смех. У основи његових прича има увек нечега тужнога, несимистичнога; оне су у ствари више

„жалосне игре“ (да употребимо параз старе постике) по комедије. Гогољ употребљава све што живу човеку може пасти на памет, само да одстрани од својих прича тај суморни дах, да их овесели, прогнесташа. Тога ради он кад што претерује у досетки, преувеличава смешне стране својих личности, појачава на силу комичност ситуација. Али све то не може да начини његове приче веселим и ведрим. Што се иде ближе крају све то јаче избија права природа једног незадовољника, све видније постаје његово нерасположење према савременом поретку. У место да буде обична шала, с незнатном тенденцијом, ограниченом на исмевање индивидуалних или типских мана, Гогољева прича постаје општар подсмех целокупном друштвеном стању. Најпосле, прича се завршује тужно, да не кажемо очајно, и показује како бесповратно пропада у земљи Чичикова и Ђанкина-Канкина!

Прича Г. Протића нема тога социјалног значаја. Она се почиње наивном шалом, а свршује се скоро мелодраматично. У њој нема ничега што би учинило да се суза и осмех сузретну. Људи који се у њој помињу не изазивају у читаоца ни мало мржње, нити га нагоне на заурад подсмех. То су општи типови, нацртани с неком неодређеношћу, која не допушта да се сазна ништа од њихова карактера, а једва по нешто од њихове нарави. Г. Протић изјављује да је својој причи дао тенденцију да „карикираним маниром прикаже некадању тако сменну борбу наша два стадека: свештенства и учитељства“. Ништа од свега тога! Да су ова два парничара пош и учитељ, то се сазнаје само из тврдње пишчеве, а никако из карактерисања самих личности. Нити је повод њиховој свађи био у одношајима међу свештеником и наставником, нити је даљи развој имао везе са тим професијама, нити, најпосле, има нечега особитог што не би могло бити између друга два чиновника. Г. Протић није дао типске представнике та два блиска друштвена реда, нити је као основ приповетки ставио ма какву супротност у њиховим смеровима и акцијама. На против, он је два одлична пријатеља завадио око карата, а оне су, као што је познато, у стању да посвађају људе најразличитијих занимања. Г. Протић, дакле, није успео да да својој причи никакав општи социјални значај, нити да од ње створи оглед за психолошко представљање друштвених радова. Он је дао само једну веселу причу о два смешна човека, који су се завадили и помирили, немајући ни за једно ни за друго никаква јача разлога.

Г. Протић пада у погрешку свих наших хумориста и преувеличава страсне стране својих личности. То је у осталом општа породична слабост хумористичара, за коју не важе разлике по времену и по географским границама. То би се, најпосле, могло и опростити. Али он је учинио и једну другу погрешку. Невешт да створи комичну ситуацију, и да природно и доследно изведе радњу својих личности, Г. Протић, као и Сремац, прибегава досеткама, тражи у њима потпору, и ставља у њих највећи део комичног елемента. У Гогоља је то споредно; у њега су комичне ситуације изведене са необично много тачности и одређености, те би досетке могле са свим отпасти, као што би из Шекспирових драма могли изостати каламбури. Г. Протић, осећајући да нема довољно снаге за комичне ситуације, оперише поглавито са досеткама. Оне су одабране од Сремчевих, али већина их је неоригинална, удепавана по Гогољевим приповеткама. Нарочито Г. Протић воли да саставља ствари које немају никакве везе, али така операција ређе испадне срећна. Једно је место ипак врло лепо и опомиње на нека тако исто лепа места у Пушићевим приповеткама:

„Опћини стигао „унит“: налази ли се у њој какав Андрија Суботић, висока раста, крчаве косе и ровашен по левом уву, на што је опћина снисходљиво изволела дати одговор, да се налази, само се не зове Андрија Суботић, него Игњат Перић, није висок него на против омамен, није крчаве косе, него је ћелав, и нема роваш на уву, него на горњој усни, са тим додатком да је исти Игњат Перић назван Пекmez још пре две године умро.“

Г. Протић није вешт у приређивању комичних ситуација, и сцена при прелазивању парничара испала је слаба

и неизразна. Али је Г. Протић показао јак дар за извођење нежнијих, осећајнијих сцена. Мирење завађених показује да Г. Протић уме у неколико потеза извести један дирљив приказ. Штета је само што је све то измењено са досеткама, те ефекат слаби. Иначе, не јамчим да не би било много читалаца који би пустили сузу у сцени кад пош и учитељ, пошто је званичан обред о слави завршен, стоје један према другоме збуњени и неодлучни, док најпосле не падају један другоме у наручја. Та је ствар у Г. Протићевујој причи одлично изведена, али, као што рекосмо, ослабљена шаљивим карактером приповетке.*

23. III. 1902.

Јаша М. Продановић

Успомене о Паганинију.

На последњој италијанској изложби у Турину биле су и реликвије знаменитог виртуоза Николе Паганинија, о којима је његов унук Андреја Паганини саопштио интересне податке у „Illustrazione Italiana“.

„Пре свега — нише он — ваља поменути врло добро погођени портрет Паганинијев, тог високог, сухог и бледог човека, чије очи одблескују генијем. Овај је портрет својом првом појавом привукао силну нажву посетилачку.“ Радио га је Жорж Патен. Да би се утврдила његова сличност са Паганинијем, није излишно поменути шта нише Хајне у својим „Флорентиским појима“ о појави овога виртуоза: „На послетку, појави се на сцени мрачна фигура која као да је изашла из пода. То је био Паганини у својој свечаној одећи: у црном фраку и црном пренику укасног фасона, који је, рекао би, прописала адека етикета за Прозерпинин двор. Црне панталоне чудно су се набирале око његових сухих ногу. Дуге му руке изгледале су још дуже од оне виолине и гудала које је допирало скоро до самога пода, докле се он клањао публици скоро невероватним покретима. У свима прегибима његових удова била је нека мрачна укрућеност, али у исти мах и нешто несхватљиво живахно, да је мало требало, на да се тим његовим покретима слатко смејемо. Али у лицу Паганинијеву, што је поред осветљене рамене било још више мртвачки бледо, скривало се толико мољења и скромности, да нас је брзо пролазила воља за смех... Да ли је то жив човек осуђен на пропаст, да у арени публичку забавља, исто као и осуђени гладјатор, или је то покојник који је из гроба дошао са виолином, да нам као вампир, ако не крв, а оно новце из џепова исисава?“ —

Осим портрета, на изложби је било и других реликвија, као: *Паганинијева биста* коју је радио Санто-Барни, *колекција драгога камења* што их је подобивао од разних владара и других богатих поклоника, *различне медаље, дуванџере* и др. На изложби само не беху кола којима је Паганини путовао по целој Јеврони, а која су сада у његовој вили у Гајону.

Али су, ипак, најинтереснији његови музички инструменти и рукописи. Своју најмилију виолину „Гварнерије“ оставио је граду Ценови, а пошто није и гудало споменуо, то га је за се задржао његов син Ахил. Осим виолине, на изложби је била и мандолина, на коју је Паганини као шестогодишњи дечак свирао на Ценовљанским позоришним концертима. Тада је такође волео да свира и на гитар који је, исто тако, био на изложби. Али је много више волео виолончело. Аматјев рад, са којег је необично лако измамљивао љубавне дусте или зверовску рипу.

Од рукописа ваља нарочито поменути Паганинијеве *опере*, од којих је већина још нештампана; за тим *партитуре* намењене онима који буду у стању да их изведу; за тим *трио* и *квартете* из којих веје композиторове симпатије за милозвучну гитару. Ту су и његове познате виртуозне пијесце: „Барукаба“, „Концерти“, „Венецијански карневал“, „Етиди, посвећени артистима“ које, после њега, свега двојица тројица ли могаху извести. Најзад ту беху

и нијесе написане само за g-жицу. Поред ових рукописа била је и Паганинијева књига за приходе и расходе, из које се види, како је огромне суме давао на добротворне циљеве. У оно доба не беше уметника који би добијао више злата од Паганинија, а који га је, може се рећи, једном руком примао а другом давао. — Његова писма, која такође беху на изложби, јасно говоре о доброти његова срца.

Оригинални Паганинијев таленат био је у почетку свога развијања, по себи се разуме, сумњичен са пуно завидљивих напајања. Називали су га шарлатаном, јер је, веде, узимао на се ђаволски облик како би само намамљивао публику*. Најзад, после тешких искушења, побрао је у Италији лаворике, а за тим и по целој Јевропи. Али када се 1808. г. поново врати у отаџбину, нађе у Ливорну хладноћу, па чак и подмехе. „У време једнога концерта — нише он — задера ми јексер пету, те на сцену изађох храмљући, а публика удари у смех. Тек што почех концерт, а понадаше свеће из светљака; смех се појача. Најзад, при првим пијесним тактовима, — пуче струна на мојој виолини. Све је ово необично веселило публику, али ја сам свирао, и ако на три струне. Успех је, ипак, био огроман*“

И доцније су му чешће пригале жице, те га окривиле као да то нарочито ради.

Брзо се о њему створи и читава легенда: везаше за његово име догађај једног пољског свирача из 1798. год., који је због љубоморе убио своју драгану. Овога свирача беху већ давно заборавили, те причаху да је Паганини због убиства већ био бачен на Џеновђанске галере; али, продавши ђаволу своју душу, ослободио се, и сада приређује своје чудне концерте, на којима сам ђаво стоји иза њега и вуче му гудало по струнама!

Што се тиче композиција на g-жици, сам је овако писао: „У Луки сам увек, кад год би долазила владалачка породица на представу, дириговао оперским оркестром. Мене су често позивали у двор; а сваке друге недеље приређивао сам симфоничне концерте. Принцеса Елиза одлазила је увек пре концертног свршетка; јер хармонични звуци мога инструмента потресаху јој нерве. Једна од најдражих дама, коју сам тајно обожавао, од дужег је времена најмарљивије долазила на концерте и, како ми се чинило, показивала ми своје симпатије. Мало по мало, наше су се наклоности све јаче и јаче развијале. Једном јој обећах, да ћу је на првом концерту изненадити својом изјавом у музици, која ће изнети наше пријатељске и срдачне одношаје. Двор сам објавио своју нову композицију под натписом „Љубавна сцена“. Љубовитство свију посетилаца било је веома напрегнуто; али какво је тек чуђење било, када на мојој виолини угледаше свега *две струне!* *Прима* је требала да исказује девојачке осећаје, а *кварт* — глас страшнога љубавника. Свирао сам нежан и сентименталан дијалог, у ком после најслађега шапутања долазе бесни изливи најљуће љубоморе. Сад се са виолине чујаху молебни и тужни акорди, сад опет вапаји гнева и радости, муке и блаженства. А све се то свршавало стишавањем, и оба заљубљена бића, сад заљубљена више него ли пре тога, певаху у нежном дуету, завршујући га раскошним понањањем почетне теме. Ова је сцена успела. Да и не говорим о очима које владаху мојим мислима! Принцеса Елиза необично ме похваљиваше, и рече веома љубко: „Чуда починисте са својим двома струнама; а зар не би била довољна и *једна* за ваш таленат?“

Обећах да ћу ускоро покушати. Ова се идеја осмеживала мојој уобразиљи, те после неколико недеља већ сам био спремно за g-жицу сонату „Наполеон“, коју сам и свирао пред сјајним и многобројним дворским посетиоцима. Успех је надмашио моја очекивања, и моја занесеност за g-жицу починше од тог доба. Публика никад није била уморна да слуша моја свирања на тој жици, а због тога сам и постигао лакоћу која не би требало да вас чуди* —

Вративши се, после дугих лутања, и опет у земљу „где 'по лимуну рађа“, живео је или у својој вили у Гајони, или у Џенови, или у Милану. Грлена болест, која му је била дуго досађивала, привеза га најзад и за самртничку постељу у Ници, где и умре 1840. године.

Ј.

* Чувени руски књижевник, публициста и зналац руског народа Глеб Успенски премину 24. марта ове год. у болници за душевно болне. Један од последњих ветерана „Савременика“ родио се 1840. г. у Тули. 1876. кренуо је се у Србију, о којој је писао опширно у својим „Писма из Србије“. Осим многих чланака у „Савременикъ-у“ „Лучъ-у“ и др. журналима, поменућемо његов роман „Разоренје“, „Изъ деревенскога дневника“, „Черная работа“, „Власть земли“, „Власть капитала“, „Вольные козаки“, „Мимоходъ“ и мн. др.

* У мартовској свесци „Журналъ для всѣхъ“ изашао је превод г. М. К. приповетке А. Лазаревића „На бунару“ са кратком но тачном биографијом Лазина и оценом његова литерарног талента. Изврсно знање српског језика и српске литературе, као и живо интересовање Г. М. К. српским стварима у опште (као сарадник „СПетербургскихъ Вѣдомостей“), довољне су препорука овоме занату делом преводу. — У истом броју почео је излазити чланак П. Милукова једног од чланова руске археолошке експедиције у Стару Србију и Македонију, о коме ћемо опширније проговорити кад се буде завршило.

* У Sitzungsberichte der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften у Прагу, за год. 1901. штампан је рад г. Др. Михајила Петровића проф. Вел. Школе, под насловом: Sur une classe d'équations différentielles du premier ordre; а у Bulletin de la Société mathématique de France Nro 1. за 1902. г. штампан је такође његов рад, под насловом: Remarques sur les zéros des séries de Taylor.

* Александар Живановић, свештеник и катихета, оштампао је из Сарајев. богослов. гласника *Источник* своју расправу *Бесмртност и душа*. Књизи је цена 1 круна и 60 полура. —

* Петроградско Словенско Добротворно Друштво решило је да поново крене своја *Извѣстија*. За уредника изабран је одлични српски пријатељ, и сарадник *Нове Искре* г. проф. Василије Николајевић Карабљов. Руска цензура још ни до данас није одобрила излажење овог листа, те се у руској штампи већ читају оправдана пребацивања за тако неоправдано одуговлачење *Извѣстија* су ставила у свој програм: научно-популарне чланке из историје, литературе и етнографије Словена; чланке о савременом друштвено-културном и политичком стању Словена; чланке о савременој словенској науци, уметности и литератури; словенску хронику и библиографију. — Познавајући одушевљење и рад проф. Карабљова, с искреном радошћу очекујемо појаву *Извѣстија*, јер смо дубоко уверени да ће Српство стећи у овом листу свог одушевљеног проповедника и искреног пријатеља. —

* Г. Др. Никола Ђорић (Неготин) још прима претплатничке пријаве на прву књигу свог опсежног рада *Косово, епопеја о боју на Косову*. Књига се већ штампала, а изиће од 15 табака велике осмине. Претплатничка је цена 3 динара (круне), а књижарска ће се одредити кад књига буде готова. —

* У 4. овогодишњем свеску француског књижевно-уметничког часописа *Minerva* штампано је г. Шарл Лоазо свој опсежнији чланак *Балканска политика и споразум од 1897. године*. Српској политичкој штампи обраћамо пажњу на овај рад г. Лоазоа. —

* Г. Павле Аршинов, професор, штампано је италијанце из природних наука *За што је што у свету?* Књигу је издао књижар В. Валозкић. Цена је 1-20 дин. —

* Изашла је из штампе нова књига *Право мањине*. Написао Др. Ђорђе Јединек, професор у хайделбершком универзитету. С одобрењем нишчевим превео Ђорђе М. Јосимовић. Књизи је цена 0-50 дин. —

* Лексикографски одсек наше Академије Наука прегледао је и оценио у току прошле године 31 збирку народних речи, од којих је наградио 27 збирака са 24.274 речи. До сада овај одсек има срећену реченичку грађу од 756.463 листића.

Косовска епopeја. — У првој свесци *Летописа Матице Српске* од ове године штампано је проф. Тих. Остојић *оцину* мога састава горњег имена. У своме саставу ја сам реферовао и унеколико оценио његов покушај за уређење народне Косовске епopeје; овде, пак, он мени враћа пријатељски зајам. Шило за огњило!

Може то изгледати мало нелагодно, но не наводим разлога са којих бих ја могао бити незадовољан таквим поступком, тим пре, што је г. О., радећи на истој ствари, добро у њу посвећен, и, што је његово мишљење о мојој књизи у главном добро. Имајући на уму циљ мога састава, у коме сам „прибрао *саз традиционални материјал о косовској битци*, где год га има“, г. О. вели: „Све то, што би каком новом песнику косовскога епоса добро дошло, а што би он сам морао тражити по многим, и ретким, и старим, и туђим књигама, *све је то г. С. врло марљиво истражио и у својој књизи изложио*“; и даље: да ће моја књига „бити нов покретач да се реши проблем косовске епopeје“. Свјом књигом ја друго нисам ни желео, а г. О. је у том погледу потпуно задовољан.

Но у оцени г. О. има неких места и замерака које су спореднијег значаја, но које би ипак ваљало извести на чистину.

Г. Остојићу је јасно да је мени била „очевидно главна ствар“ да косовско питање о *постанку* народних косовских песама, о коме су водили спор Павић и Новаковић, расправим „са стране *практичне појетике*“, те сам „о *литерарно-историјској* страни само реферовао досадашње резултате“. Но ту је г. О. незадовољан што је реферовање „непотпуно“, јер нисам споменуо и „последњу реч коју је казао *А. Серензен* у Јагићеву Архиву“. Међутим, г. О. не помиње у чему се састоји та реч Серензенова, а то би, мислим, било потребно да би се видело колико је замерка оправдана. За циљ моје књиге сматрам да је потпуно довољно онолико, колико сам изнео о томе питању, наводећи супротна мишљења поменутих књижевника, који су по њима обрадили и своје покушаје за уређење епopeје. Серензен пак, у својој студији „*Beitrag zur Geschichte der Entwicklung der serbischen Heldendichtung*“ (књ. XV, стр. 225) стара се да изнесе доказе за потврду Павићеве претпоставке (користећи се при том Богинићевом I. песмом, Петрановићевом 26. и Вуковим „комадима“), онако као што су опет други књижевници (нпр. Маретић) пристали уз Новаковићево мишљење. Серензен, дакле, не износи никакво ново гледиште, нову претпоставку, већ и после његове студије о томе питању остају само два гледишта — Павићево и Новаковићево, те о „непотпуности“ не може бити речи. Ређати мишљења свију оних који пристају уз Павића или уз Новаковића, могао би зар бити посао засебне студије о томе питању, но свакојако сувишан и излишан у саставу, у коме се та страна „само мимогред додирује“; онако исто, као што у програм мога састава не улази ни расправа питања о *облику* народних епских песама у 13. и 14. веку — која се тема опет нарочито донала г. Шурмину.*) —

У колико сам могао разумети, главна се замерка г. О. односи на *критику* у моме саставу. Код трећег и четвртог одељка, у којима су приказани наши и страни књижевнички покушаји, г. О. лено вели да сам обратио „највише пажње у сваком случају на *распоред градива и епизода*“, па ипак додаје да се „у оба одељка осећа *недостатак историјско-естетичке критике*“. Мало пре „непотпуност историјско-естетичке критике“, овде „недостатак историјско-естетичке критике“ све крушне замерке које бацају у присењак добре стране моје књиге! И овде бих, као и горе, могао г. Остојића просто упутити на циљ моје књиге, која има „значај упознавања *прегледа*, а не оцене или критике“. Али ова

*) Види мој одговор Шурмину у *Новој Искри* за јан. ове год.

замерка има своју интересну страну, те ћу се на њој мало дуже задржати.

У потврду овог недостатка критике г. О. узима за пример моје реферовање о Павићеву нацрту. Писам се надао да ћу, поред Шурмина, имати о томе разговора још и са Остојићем. Што мој реферат Павићева нацрта буде очи једном Шурмину, није чудо: Шурмин је Хрват, и, као многа браћа Хрвати, не може ни у овим питањима да се отресе шовинизма и тенденциозности — као што сам то показао у *И. Искри* (за јануар). Али је чудо кад Србин, при том професор српске литературе, покушава да узме Павића у заштиту; и, да није Новаковићева ауторитета и његове оцене, лено би он мени већ знао очитати буквицу. Тако г. О. вели: „*Г. С., на пр., замери Павићу што је у свом нацрту довео на Косово Мађаре и Хрвате, што је метнуо према Турцима пола милијона српске војске. Добро, то су грешке; па приставимо и на то, да је Павић то учинио из шовинизма, да умали српску славу. Али изоставимо све то, па још и друго, што г. С. Павићу замери (а он замери већином ствари које се тичу националне стране епopeје), би ли онда био добар нацрт Павићев*“ . . .

О, г. Остојићу! Кажите по души, кад сте прочитали Павићев нацрт за *српску народну епopeју*, зар Вас, као Србина, није заболела она крајња безобзирност његова према осећајима народа српског? Ви бисте хтели да занемарите националну страну онде, где се цела суштина једног таквог састава, какав мора бити народни Косовски еп, баш и састоји у националном схватању, у осећајима и изразима самога народа, којима мора бити скроз заданут. Ви нитате за „добре стране“ онда, кад треба да жигошете тенденциозност и шовинизам, који се покушавају да протуре и у оваквом послу!

Народна традиција, народно схватање, народни осећаји и изрази — то мора бити главна ствар код *народне* епopeје. О томе не може бити двоумљења ни погодбе. Па шта онда остаје да се цени код Павића, кад је то неверно? Зар треба питати за добре стране његова нацрта онда, кад њега, који хоће да саставља *српску народну* епopeју, спада зла воља код речи „Србин“ и „српски“ у Лазаровој клетви, наводећи у њима „досадну српску ексклузивност“ и „пагубан сепаратизам племенски“; кад без зазора тврди да је косовска катастрофа „једнако бољела Хрвата као и Србина“; кад неверно и историји и народној традицији доводи на Косово Мађаре и Хрвате као Лазарове „савезнике“; кад кнеза Лазара представља „као угарског вазала или и као угарског војсковођу“ — што је и Серензен приметно; кад прича како су се браћа Југовићи заверили „свјетлу краљу угарскоме“, и кад тврди да ће се срце царице Милице „распукут“ од жалости за „угарском господом“; кад доводи на Косово пола милиона српске војске; кад истиче хрватског бана Ивана не само како „врло живо“ препоручује Лазару бој с Муратом, него и како он „прву навалу“ турску „јуначки сузбија“, те би тиме „Лазар и издвладао Турке“ да не беше Вукове издаје! . . . Па зар Вам је све то мало, г. Остојићу? Зар су то просте „грешке“ које хоћете да занемарите?! Не, г. Остојићу, све су то за *српску* народну епopeју врло крушне ствари. По њима би Павићев нацрт пре доликовао за какву хрватску или угарску погипију — за све друго пре него за српску Косовску епopeју.

У реферовању Павићева нацрта ја сам доста нарочиту пажњу обратио на ту страну његову, као на главну страну у епopeји. Доследан ономе што је чињено и у реферовању осталих покушаја, нисам се упуштао у оцењивање самих композиција Павићевих песама. Али сам изнео мишљење г. Новаковића о Павићевој главној идеји и њеној обради, и поређао закључке његових доказа: да је „Павићева основна идеја погрешна“; да он „није ни сам с њоме на чисто“, јер је „није нигде изнео до потпуности, нити ју је ослободио свију контроверса“; да је био „лоше среће

*) О томе *Dr. A. Soerensen* вели (*Jar. Arkiv*, XV, 226: „Dass in der Kosovoschlacht nur die verbündeten Serben u Bosnier den Türken gegenüberstanden, von einer weiteren Coalition dagegen nicht die Rede sein, ist eine ausgemachte Thatsache. Damit können gewisse Combinationen von Pavić ohne weitere Widerlegung unberücksichtigt gelassen werden“.

и у изради њеној*, јер му је критика текста народних песама врло слаба, пошто је „на више места криво разумео дух народног песништва“; и да, према томе, његов нацрт „у смислу васпостављања првобитне народне песме о боју на Косову не може имати вредности“... Па ни све то још није довољно г. Остојићу! Не показујући сам ниједне „добре стране“ Павићева нацрта, он вели да је у мојој књизи „одбицавање Павићева нацрта слабо мотивовано са литерарне и естетичне стране“, и ако одмах за тим сам казује циљ мога састава!

Право да кажем, ја не разумем г. Остојића. Он не пориче лоше стране Павићева нацрта које сам изнео сам, пак, „неће да каже“ да би без њих он ипак „био добар“. Па опет доводи у сумњу коректност мојег казивања о нацрту, правдајући то недовољношћу критике и slabим мотивовањем „са литерарне и естетичне стране“, и ако врло добро зна да се у нарочито оцењивање тих страна нисам упуштао ни код једног покушаја, па ни код Павићева, нити пак код његова — Остојићева. Но ова неоправданост и неоследственост код г. Остојића као да није без узрока. Изгледа ми као да је њоме хтео за себе да извуче што више користи — по о томе ћемо мало доцније, а овде да завршимо с Павићевим нацртом.

Према казивању г. Остојића, могло би се мислити да Павићев нацрт, и поред погрешне основне идеје и њене лоше обраде, и поред грубих и тенденциозних погрешака националних и историских, може ипак имати такве добре стране своје, које све те погрешке бацају у присењак, а које ја намерно прећуткујем. Г. О. је на њих и претом указао: треба их тражити у *литерарној* и *естетичној* страни нацрта. Не мислим се овде упуштати у нарочиту критику тих страна, јер јој овде не би било места. Али, да се Павићев нацрт ни у том погледу нема чиме похвалити, биће ми довољно само две-три напомене

О естетичној страни Павићева нацрта немам потребе да говорим; довољно је само да читаоце, који га нису читали, подсетим на његов извод у мојој књизи и на обраду његову у Мартића, извршену под Павићевом редакцијом, где су могли наћи повише места која дају лошу сведошћу о Павићеву естетици. Ни с литерарном страном не стоји много боље. Истина, г. Новаковић је рекао да се о њему „као о новом књижевно-уметничком покушају склапања косовских песама у целину“ може говорити, и, да поређење с осталим покушајима „не испада на штету г. Павића“. Можда је овај израз заварео г. Остојића да мисли, да о литерарној вредности Павићева нацрта може још бити речи. За тај израз г. Новаковића рекао сам (у својој књизи, стр. 62) да га сматрам као „кавалерство према побеђеном непријатељу“. И одиста, друкчије се и не може сматрати кад се узму на ум Новаковићеве докази: да је Павићева основна идеја погрешна, да је nigде није извео до потпуности нити ослободно контроверза, да је био лоше среће у изради њеној, да је на више места криво разумео дух народног песништва, и т. д. У томе је већ довољно исказана и литерарна вредност Павићева нацрта, а да и не помињем погрешку, што је бугарштина (Микл. 6.) узета за основу нацрта, кад све њене делове имамо много лепше опеване у песмама и комадима Вукове и Петрановићеве збирке; да и не помињем рђав избор песме „Смрт мајке Југовића“ из Јукић-Мартићеве збирке, у место много лепше Вукове; да и не улазим у ређање многих појединости које дају доказа о лошој литерарној страни његовој. Кад би се Павићев нацрт, само у погледу на распоред и склоп употребљеног градива, поредио с осталим ранијим покушајима те врсте, можда би се нашло да то поређење „не испада на штету“ Павићеву. Но то би била природна последица образованости и учености данашњег академика и универзитетског професора Литературе над једним Гаврилом Ковачевићем (1805.), Јоксимом Новићем (1847.) и другима те врсте. Али, да се од Павића бар у том погледу могло више очекивати, јасно се види из његова нацрта. —

Друго главно место у оцени г. Остојића односи се на његов властити покушај. Поменућу већ како ми се чини, да је он са својим неоправданим захтевом код Павићева нацрта хтео, можда, да извуче веће користи за себе. Указујући на „недостатак литерарно-естетичне критике“, тре-

вало му је зар подесна пристаја, да би могао слободније рећи како ни у оцени његова састава нисам имао право. С тога, ваљда, о критици у мојој књизи и говори тоном диничким; ње и има и нема, а „без ње се овде не може“. Кад се ја у реферовању о појединим покушајима одричем критике, откуд ње код Павићева нацрта, ма се тицало само националне стране његове? Откуд критике још у већој мери код његова — Остојићева покушаја? Такву недоследност моју пропраћа овим речима: „Он некоје нацрте куди, некоје одобрава, па на крају, у истом одељку књиге, износи и свој нацрт“. У место моје недоследности, уверили смо се код Павићева нацрта о недоследности и неоправданости захтева г. Остојића. Надам се, да ћемо то исто паћи и овде — код Остојићева покушаја.

Пошто је г. О. утврдио како оцењивање „свугде бива по неким принципима, погледима, разлозима“ и како њих у мојој књизи не налази „јасно истакнуте, али их опет има“, прелази на оно што је за њ најинтересније — на моју оцену његова састава. Незадовољан је с том оценом, јер вели: „Ја, од своје стране, одричем се ове славе, коју ми даје г. С., као што држим, да нису тачне ни све замерке на стр. 114“... Кад се ова реченица, у којој је много срачућеног ефекта, потанко анализује и представи у правој боји, излази јасно на видик Остојићева — *нескромност* и *некоректност*. Опростите г. Остојићу, али тако је. Да то није само просто и неосновано тврђење, сво љу, ради читалаца, то и доказати.

У својој књизи ја сам најпре обележио своје мишљење и правац, којег се треба држати у саставу Косовске епопеје, а за тим сам рекао: „С тога гледишта находим да је *Новаковић* (односно д'Аврил) *нашао најбољи пут* којим треба ићи у склапању народне Косовске епопеје, и, да је *Остојић на томе путу учинио један корак ближе к потпуности њеној*“... У тим речима нашао је г. О. за себе велику „славу“ које се, као скроман човек, одриче. Ту се г. О. љуто ниште. О избору пута и начина не може ни у колико бити заслуге г. Остојића; ако о њој у опште треба да буде говора, она може припасти само д'Аврилу и Новаковићу, а никако г. Остојићу, који је пошао већ пронађеном стазом, утрвеном још од пре тријестак година. Но ни изразом „један корак ближе к потпуности“ не може се г. О. много похвалити, јер сам у својој књизи (стр. 114.) показао у чему се састоји тај корак, што га је г. О. учинио; показао сам: да је он у попуњавању Новаковићева састава „остао на половини пута“; да у томе пак није био срећна избора, јер је делове бугарштинске употребио онде, где се могао користити бољим описима у десетерачким стиховима из познатих народних песама; замерио сам му што је опис боја кратак, те га није потпуно стиховима из Петрановићевих песама; замерио сам му и то, што је изоставио две лепе народне песме. „Зидање Раванице“ и „Обретенје главе кнеза Лазара“, као и што је без потребе изостављао и скраћивао поједина места у употребљеним песмама... Све то доказује да ни у потпуности састава нема г. О. повода да се хвалише славом, коју му ја нисам приписао, а које се он ипак врло ефектно одриче. Тај сам испад г. Остојића већ назвао нескромношћу, која се потврђује и овом његовом реченицом: „Ја и г. Новаковић смо прости уређивачи, који смо сасвим трезвено и у скроз прозајичном расположењу *тражили*, како би се народне песма... груписале, да колико толико потпуно и по реду прикажу косовски бој“.

Тако стоји са славом г. Остојића. Што се пак тиче мојих *замерака* на његов састав, за које вели да „нису тачне“, и ту г. О. није на правом путу, и ту је он некоректан. Упоредујући његов састав с Новаковићевим, ја сам после јасно истакао места, на која му је требало замерити, а то су она места која смо горе већ поменули. Моје се замерке, дакле, тичу само измена и допуна, учињених према саставу г. Новаковића. Одбијајући моје замерке као нетачне, он ниједном речи не доказује нетачност њихову. Докле г. О. то не учини, ја ћу остати при својем мишљењу, тим пре, што оцењивач и мојег и Остојићева састава у „Колу“ (у децембарској свесци прошле године.) тврди: да је мој суд о Остојићеву саставу „основан“, да „у Остојићеву раду има доста студије, али је у свему, збиља, остао на поло-

ини пута, те би му најбоље доликовао натпис да је та књижица *Косово* Ст. Новаковића с *изменама и доунама* Т. Остојића*.

Из казаног јасно се види у чему се састојала моја оцена или „критика“ Остојићева састава. Говорити о правцу или путу у саставу и о потпуности његовој, па то сам, и поред обележеног циља своје књиге, имао права тим пре, што сам и сам, за свој нацрт, узео исту основу коју и г. О., а која није ни моја ни његова, него Ст. Новаковића. Била је природна потреба показати одступање мога нацрта од Новаковићева па и од Остојићева састава. Даље од тога писам ишао; писам се упуштао у литерарно-естетичну критику склона и распореда компонованих песама Остојићевих, нити његових измена у употребљеним песама народним, нити оригиналних уметнутих стихова његових, и т. д. И ту сам, као и код осталих покушаја о којима сам реферовао, остао доследан постављеном задатку моје књиге. Ко се буде латно посла критике свију тих покушаја, имаће још много што-шта да каже и о саставу г. Остојића. У том смислу учињена замерка Остојићева, о „недостатку критике“ код Павићева нацрта, могла је имати места и у овом случају — код Остојићева покушаја. —

Прећи ћу у брзо још две-три напомене г. Остојића.

У другом одељку своје књиге реферовао сам о оним српским писцима, који су побележили народне приче и предања о боју на Косову — о Михаилу из Островице, о Пријевићу, о Орбинију, о Тронушцу и о предањима из 18. века. Ту г. О. мисли да је требало изнети и Константина Философа, и похвална слова кнезу Лазару, и талијанског преводиоца историје Јована Дуке, правдајући тај захтев тиме, што је „вредно да се виде фразе и стилизација *самога извора*“. Није ми била намера да ређам све *историске* изворе наше и стране, јер, почевши од писма флорентинске општине, имало би у том случају да се изнесе много више извора и писца него што то г. О. тражи а који су за *народну епopeју* без интереса. Находим да је овај захтев Остојићев неоправдан.

Г. О. назива моју књигу најпре *прегледом* и *приказом* традиционог градива и композиција, што она и јесте у ствари. Али доцније, после говора о мојим замјеркама, назива је и *расправом*, и ако она то није. Но тај му је назив можда био подеснији да би могао рећи: „С тога је у овакој *расправи* као што је г. Стојковића требало ући критички у питања: шта је идеја косовске поезије, где је тачка са које би се могло обухватити градиво, ко треба да је главни јунак, како треба да се према томе изведе композиција? Г. О. се и овде оглушује о циљ мога састава, по коме сам снага та питања оставио неистраживању и слободном кретању уређивача Косовске епopeје, као што мислим да и треба тако да буде. А ако г. О. наводи да би се уређивачу могло и у томе помоћи, нек изволи изнети своју студију о томе, јер та питања нису ни у његову саставу обрађена, нити се из састава могу назрети.

Док је г. О. радио на свом покушају за састав народне Косовске епopeје, био је за цело мишљења да за њу има довољно народног градива, и да је потребно само бити добар *уређивач*. Сада пак, кад се показало да ни његов покушај није одговорно циљу, он се окреће на другу страну, прибегава идеји о *песнику*, па вели: „Њу (Косов. епopeју) може створити *само прави песник*“, који „мора познавати добро све традиционално градиво и све песме народне“, но који „мора имати *потпуно слободу*, као што ју је имао зацело и Омир и песник „Нибелунгенлида“... У том се погледу ја и г. О. разилазимо. Ја остајем при гледишту о *добром уређивачу* — велим „добром“, т. ј. таквом који ће имати све особине за то потребне, и који ће се хтети том послу посветити свом озбиљношћу какву он и заслужује, после довољног упознања и студије целокупног градива — народних песама и предања. Прави *песник* нунтао би, велим делом, на вољу *својој машти* — а за што би био прави песник? Но у том случају имали бисмо не *народну*, већ *уметничку* епopeју, онакву каква је нпр. Каперова, или она

коју нам спрема Н. Ђорџ. Питање о Омиру пак, да ли је он био прави *песник* Илијаде, или само добар екупљач и *уређивач* оних народних песама грчких које су раисоди проносили по земљама грчким, или је његово име у опште фиктивно, — то питање још није толико пречишћено, да би се г. О. могао на њ поуздано позивати.

Са свог најновијег (а не ранијег) гледишта г. О. се једном једином реченицом упушта и у оцену мога нацрта: „*Онаким рецептом, каки је израђен на крају ове књиге, тешико да ће се користити песник (уређивач може бити)*“. За свој нацрт ја сам претпоставио *уређивача*, а не *песника*, а то сам у саставу и изреком казао. Па не само за мој нацрт, него и за сваки други, коме буде циљ: уређење народних песама косовских у једну хармоничку целину, неће бити ни у колико потребан прави песник из разлога, које сам и горе поменуо. А ова реч г. О. само је: „*Жив ми Тодор да се чини говор*“.

Завршићу с напоменом, да сам се од г. Остојића на- дао друкчијим примедбама на мој састав, којима бих се у самој ствари, на којој смо обојица радили, могао више користити.

Ср. Ј. Стојковић

Статистика наставе у Краљевини Србији за 1895.— 96., 1896.—97. и 1897.—98. школску годину. С три картограма и шест дијаграма. По службеним изворима израдио *Зар. Р. Поповић*. — **Statistique de l'instruction publique dans le Royaume de Serbie pour l'année scolaire 1895.— 96., 1896.—97. et 1897.—98.** Avec trois cartogrammes et six diagrammes. — Београд, 1901. — 4^о, стр. 256. Цена?

Руско-турски рат 1877.—78. године на Балканском Полуострву. Са 18 карата и скица. По руским изворима саставио ђенералштабни мајор *Другутин Милутиновић*, хонорарни професор Историје ратне вештине на Војној Академији. — У Београду, штампарија Андре Јовановића, 1902. — В. 8^о, стр. 88. Цена 2 динара.

Бранко Малаћ: **Прва љубав.** Песме. (Чист приход намењен прав. дев. вазпиталишту „Краљица Јеленасвета“). Својина Мишчева. — У Новом Саду, штампарија Ђорђа Ивковића, 1902. 16^о, стр. 52. Цена 70 п.

Хришћанска књижевница: **Добро и поштено име.** (Боље добар глас, него златан нас). Бр. 9. Загреб, Српска Штампарија, 1902. — 16^о, стр. 16. Цена 4 потуре.

Претплатницима Нове Искре

Овим бројем ступа *Нова Искра* у другу четврт своје четврте године. Како је претплатнички одзив још вагда слаб, то најозбиљније опомињемо своје дужнике да нам претплату одмах шаљу, јер се *Нова Искра* одржава *једино претплатом*.

Уз овај број размишљамо старим дужницима и нарочите опомене, као последњи покушај да се на леп начин плати дуговање. Ко се оглуши, нека нам не пребације за оне мере које ће убрзо доћи.

Власништво **Нове Искре.**

НОВА ИСКРА излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику „Н. Искре“, Капетан Мишића 8.

Власник и уредник **Р. Ј. Одавић**, Капетан Мишића ул. бр. 8

Краљ.-Срп. Државна Штампарија